

osobní daně a věcné daně z naprosto nezbytných předmětů přímo útočí na vlastnické právo, tj. na samotné základy politické společnosti, a že vždy s sebou nesou nebezpečné důsledky, nejsou-li stanoveny s výslovným souhlasem lidu nebo jeho zástupců. Jinak je tomu ovšem u věcných daní z předmětů, které nejsou naprosto nezbytné a jejichž užívání si lze odříci. Tady jednotlivec není k ničemu nucen; daň, kterou platí, je možno považovat za dobrovolnou. Z toho vyplývá, že zvláštní souhlas každého z poplatníků daně nahrazuje všeobecný souhlas, nebo jej jistým způsobem předpokládá. Vždyť proč by se lid stavěl proti nějaké dani, vztahuje-li se jen na toho, kdo je srozuměn s jejím placením? Zdá se mi nepochybným, že vše, co není zapovězeno zákony, co se nepřičí mravům a co vláda může obhájit, může také za nějaký poplatek povolit. Může-li například vláda zakázat používání kočárů, tím spíše může uložit na kočáry daň, jež je moudrým a užitečným prostředkem, jak označit jejich používání za nežádoucí, aniž jsou přímo zakázány. Lze tedy považovat daň za jistý druh pokuty, jejímž výnosem se odškodňuje a trestá nějaké nedovolené užívání nebo zneužívání.

Někdo by mi mohl třeba namítnout, že ti, kteří daně ukládají (Bodin říká, že neukládají daně, nýbrž ukládají o kapsy) a kteří si je vymýšlejí, nikdy nebudou mít zájem na tom, aby jiným lidem ušetřili výdaje, když je sami mají, protože jsou bohatí, ani na tom, aby sami sebe zatížili daněmi a chudým poskytli úlevy. Avšak podobné námitky a myšlenky je třeba zavrhnout. Jestliže by totiž v některé zemi ti, kdo jsou pověřeni svrchovanou mocí lidu vládnout, byli pro svůj stav a své postavení jeho nepřáteli, pak by skutečně nebylo těžké přijít na to, co je třeba udělat, aby byl lid šťastný.

O S P O L E Č E N S K É S M L O U V Ě

*NEBOLI
ZÁSADY
STÁTNÍHO
PRÁVA*

Chci zkoumat, zda v občanském řádu může být legitimní a bezpečné pravidlo pro správu, když bereme lidi takové, jací jsou, a zákony takové, jaké mohou být. Vynasnažím se při tomto bádání, abych vždy sloučil to, co dovoluje právo, s tím, co vyžaduje prospěch, aby spravedlnost a užitečnost nebyly od sebe odděleny.

Přistupuji k vlastní věci, aniž jsem prokázal důležitost svého námětu. Zeptáte-li se mne, jsem-li knížetem nebo zákonodárcem, že píši o politice, odpovím, že nikoli, a že právě proto o politice píši. Kdybych byl knížetem nebo zákonodárcem, neztrácel bych čas tím, že bych říkal, co se má činit, ale učinil bych to, nebo bych mlčel.

Jelikož jsem se narodil jako občan svobodného státu, jako člen suveréna, samo hlasovací právo mi ukládá povinnost poučit se o veřejných záležitostech, byť i vliv, který ve veřejných záležitostech může mít můj hlas, byl sebeslabší. Jsem šťasten, že kdykoli uvažuji o vládách, nalézám ve svém bádání vždy nové důvody pro to, abych miloval vládu své země.

K N I H A

P R V N Í

KAPITOLA I.
NÁMĚT TĚTO
PRVNÍ KNIHY

Člověk se narodil jako svobodný, ale všude je v okovech. Ten, kdo se považuje za pána ostatních, stává se větším otrokem než oni sami. Jak se tato změna udála? Nevím. Co může tuto změnu ospravedlnit? To myslím dovedu rozluštit.

Kdybych si všímal jen moci a účinku, který z ní pochází, řekl bych: Dokud je národ donucován poslouchat a dokud poslouchá, dělá dobře, ale jakmile může jho setřást a jakmile je setřese, dělá ještě lépe, neboť když znovu nabývá své svobody tímž právem, kterým mu byla uloupena, je buď oprávněn k tomu, aby se své svobody opět chopil, nebo zde nebylo práva k tomu, aby se mu odňala. Společenský řád je svatým právem, které tvoří základ všech ostatních práv. Protože ale toto právo nepochází z přirozenosti, musí být založeno na úmluvách, a já chci zjistit, o jaké úmluvy jde. Dříve však musím dokázat, co jsem předeslal.

KAPITOLA II.
O PRVNÍCH
SPOLEČNOSTECH

Nejstarší přirozenou společností je rodina. Děti však zůstávají spjaty s otcem jen tak dlouho, pokud ho nezbytně potřebují. Jakmile tato potřeba přestane, přirozené pouto zanikne a děti, zproštěné povinné poslušnosti otci, a otec, zproštěný povin-

nosti pečovat o děti, se stanou nezávislími. Jestliže nadále zůstávají spojeni, neděje se tak přirozeně, ale dobrovolně, a rodina se udržuje jen dohodou.

Tato společná svoboda je důsledkem přirozenosti člověka. Prvním zákonem člověka je bdít nad zachováním sebe samého, jeho prvními starostmi jsou ty, jimiž je povinen sám sobě. Jakmile dítě nabyde rozumu, stává se svým vlastním pánem a samo posuzuje prostředky vhodné k sebezáchově.

Lze tedy říci, že rodina je prvním vzorem státní společnosti: hlava státu je obrazem otce, lid je obrazem dětí a všichni, i když se narodili rovní a svobodní, zcizují svou svobodu jen pro svůj užitek. Rozdíl je pouze v tom, že v rodině chová otec k dětem lásku, jež jej odměňuje za péči, kterou jim věnuje, ale ve státě nahrazuje tuto lásku záliba v panování, zde hlava státu takovou lásku ke svým národům nechová.

Grotius popírá, že by veškerá lidská moc byla zavedena ve prospěch těch, kteří jsou ovládáni, a jako příklad uvádí otroctví. Jeho obvyklým způsobem uvažování je dokazovat vždy právo skutečností.¹ Bylo by možno použít důslednější metody, ta by však byla pro tyryna méně příznivá. Podle Grotia je tedy nejisté, zda lidský rod patří stovce lidí, nebo zda tato stovka lidí patří lidskému rodu. Zdá se však, že se v celé své knize přiklání k prvnímu názoru. Stejného mínění je i Hobbes. A tak je lidský druh rozdělen na stáda dobytka, z nichž každé má svého vůdce, který je hlídá, aby je pohltit.

Tak jako má pastýř vyšší přirozenost než jeho stáda, mají i pastýři lidí, kteří jsou jejich vůdci, vyšší přirozenost než jejich lid. Takto podle zprávy Filónovy uvažoval císař Caligula, a činil z této

¹ „Učená bádání o veřejném právu jsou často jen dějními dávného zneužívání a člověk zbytečně svěhlavě stojí na svém, když si dá práci a studuje je příliš pečlivě.“ (Pojednání o zájmech Francie v poměru k sousedům od markýze d'Argenson.) A to právě udělal Grotius.

analogie dosti správný závěr, že králové jsou bohy a lid je dobyt看em.

Tento Caligulův úsudek se shoduje s názorem Hobbesovým i Grotiovým a před nimi všemi řekl již Aristotelés, že lidé si nejsou od přírody naprosto rovni, že jedni se rodí k otroctví a druzí k nadvládě.

Aristotelés měl pravdu, ale zaměňoval účinek s příčinou. Je zcela jisté, že každý člověk zrozený v otroctví se rodí k otroctví. Otroci ztrácejí ve svých okovech vše, dokonce i přání, aby se z nich dostali. Milují své poddanství tak, jako Odysseovi druzi milovali svou zvířecí podobu.¹ Jsou-li otroci od přírody, je tomu tak proto, že se stali otroky proti přírodě. První otroky stvořila moc a zbabělost otroků jejich otroctví prodloužila.

Neřekl jsem nic o králi Adamovi, ani o císaři Noemovi, otci tří velkých monarchů, kteří se rozdělili o svět tak, jak to učinily děti Saturnovy, které v nich snad někdo poznává, nebo se to alespoň domnívám. Doufám, že se za tuto skromnost dočkám vděku. Pocházím totiž přímo od jednoho tohoto knížete, možná dokonce z nejstarší větve, a nemohu vědět, jestli bych se ověřením titulu nestal zákonitým králem lidského druhu. Ať je tomu jakkoli, nelze se neshodnout na tom, že Adam byl suverénem světa, stejně jako byl Robinson suverénem svého ostrova, dokud byl jeho jediným obyvatelem, a že v této říši seděl monarcha na svém trůně bezpečně, neboť se nemusel obávat ani vzpour, ani války, ani spiklenců.

¹ Viz malé Plútarchovo pojednání nazvané O tom, jak zvířata užívají rozumu.

KAPITOLA III.

O PRÁVU SILNĚJŠÍHO

Ani ten nejsilnější není nikdy dost silný, aby byl vždy pánem, nepřemění-li svou moc v právo a poslušnost v povinnost. Odtud pramení právo silnějšího, právo míněné na pohled ironicky, ale v zásadě skutečně zavedené. Může nám však někdo toto slovo vysvětlit? Síla je fyzická moc, a proto nevím, jaká morálka by mohla z jejích účinků vyplývat. Ustoupit síle je činem z nutnosti, nikoli z vůle, je to nanejvýš čin z opatrnosti. V jakém smyslu to může být povinnost?

Můžeme na okamžik toto domnělé právo předpokládat. Bude z toho plynout jen nevysvětlitelný zmatek, neboť jakmile se moc změní v právo, zamění se účinek s příčinou. Každá moc, která překoná jinou moc, začne si osobovat její právo. Jakmile se neposlušnost stane beztrestnou, stane se i oprávněnou, protože silnější má vždy pravdu, nejde o nic jiného než o to, abychom jednali tak, abychom byli silnějšími. Co je to však za právo, když zaniká společně s mocí? Je-li třeba poslouchat z přinucení, je třeba poslouchat z povinnosti. Není-li člověk nucen poslouchat, není již také povinen poslouchat. Vidíme tedy, že slůvko „právo“ moci nic nepřidává, že zde neznamena zřehla nic.

Co to znamená poslouchat moc? Je-li to ustupování násilí, je to pravidlo dobré, avšak zbytečné, neboť se určitě nikdy neporuší. Všechna moc pochází od boha. To připouštím. Od boha však pochází i každá nemoc. Znamená to tedy, že je zakázáno zavolat lékaře? Když mě lupič přepadne v hlubině lesa, jsem nátlakem donucen dát mu peněženku. Jsem však podle svého svědomí povinen mu ji dát, když ji mohu nechat schovanou? Vždyť pistole, kterou drží, je konečně také mocí.

Shodněme se tedy na tom, že moc se nemění v právo a že jsme povinni poslouchat jen legitimní moc. A tak zde znovu stojí moje původní otázka.

KAPITOLA IV.

O OTROCTVÍ

Nemá-li žádný člověk přirozenou pravomoc nad svým bližním a nemění-li se moc v právo, zůstávají základem veškeré legitimní moci mezi lidmi úmluvy.

Může-li se jednotlivec, jak říká Grotius, zbavit své svobody a stát se otrokem svého pána, proč by se nemohl zbavit své svobody celý národ a stát se poddaným krále. Je v tom plno dvojznačných slov, která by bylo třeba vysvětlit, ale držíme se slova „zbavit se“: znamená dát nebo prodat. Člověk, který se zotročuje druhému, ten se nedává, ale prodává, a to přinejmenším za svoji obživu. Proč se však zaprodává národ? Vždyť král je dalek toho, aby poskytoval svým poddaným obživu, i když za svou existenci vděčí právě jim a i když, podle Rabelaise, nežije právě z mála. Dávají tedy poddaní svou osobu pod podmínkou, že se jim vezme i jejich majetek? Potom ale již nic jiného nemají.

Řekne se, že despota zabezpečuje svým poddaným občanský klid. Budiž. Co tím ale získají? Vždyť války, vzniklé z ctižádosti, jeho nenasytná chtivost a týrání jeho ministrů je přivádějí do většího zoufalství, než by to dovedly jejich vlastní neshody. Co získají, když tento klid je jednou z jejich útrap? Klidně se žije také v temnicích. Stačí to však k tomu, aby se tam člověk měl dobře? Řekové uvěznění v jeskyni Kyklopa také žili klidně, i když čekali, až na ně přijde řada, aby byli pohlčeni.

Říci, že člověk se dává zdarma, je absurdní a ne-

pochopitelné. Takový čin je nezákonný a neplatný, už jen proto, že ten, kdo tak jedná, není při dobrých smyslech. Řekne-li se totéž o celém národě, je třeba předpokládat, že jde o národ bláznů, ale bláznovství se také nemění v právo.

I kdyby se každý mohl zbavit své svobody, nemohl by zbavit svobody své děti. Děti se rodí jako lidé svobodní, jejich svoboda patří jenom jim a jen ony samy o ní mohou rozhodovat. Než dospějí a dosáhnou rozumu, může jejich otec stanovit smlouvou podmínky pro jejich zachování, pro jejich blahobyt, nemůže je však dát neodvolatelně a bezpodmínečně, neboť takové darování by odporovalo cílům přírody a přesahovalo by otcovská práva. Aby tedy libovolná vláda byla zákonitá, musela by ji každá generace lidí buď znovu schválit, nebo zavrhnout. Pak by ale tato vláda nebyla již libovolnou.

Vzdát se své svobody znamená vzdát se své lidské hodnosti, svých lidských práv a dokonce i svých povinností. Když se kdokoliv všeho vzdá, není možné jej za to nikterak odškodnit. Takovéto jednání je s lidskou přirozeností neslučitelné, neboť odejme-li se někomu veškerá svoboda jeho vůle, odejme se mu tím i veškerá mravní cena jeho činů. Úmluva o tom, že jeden bude mít neomezenou moc a druhý bude bezmezně poslouchat, je bezpodstatná a sama sobě odporující. Není snad jasné, že ten, kdo má právo od někoho vše vymáhat, mu není ničím zavázán? Neanuluje tento akt již samotná podmínka vzdát se bez protihodnoty, bez náhrady? Jaké právo by měl můj otrok proti mně, když vše co má náleží mně, když i jeho právo je mým právem, takže toto moje právo vůči mně samému je slovem, které nemá smyslu?

Grotius i jiní odvozují další pramen domnělého práva otroctví z války. Podle nich má vítěz právo poraženého usmrtit, ale poražený může svůj život vykoupit svou svobodou — úmluva tím legitimnější, že přináší zisk oběma.

Toto domnělé právo na usmrcení poražených však z válečného stavu nijak nevyplývá. Vždyť lidé žijící ve stavu původní nezávislosti mezi sebou nemají dost stálých vztahů, aby z nich mohl vzniknout stav míru nebo války, a nejsou proto nepřáteli od přírody. Válku vyvolávají vztahy mezi věcmi, a ne vztahy mezi lidmi. A protože válečný stav se nemůže zrodit z prostých osobních vztahů, ale jen ze vztahů věcných, nemůže existovat soukromá válka nebo válka člověka proti člověku ani ve stavu přirozeném, kde není stálého vlastnictví, ani ve stavu společenském, kde je vše pod mocí zákonů.

Zápasy soukromníků, souboje a potyčky jsou činy, které žádný takový stav nevyvolávají. Pokud jde o soukromé války, dovolené za francouzského krále Ludvíka IX. a zrušené božím mírem, bylo to zneužití feudální vlády, nejnesmyslnějšího systému, jaký kdy byl, systému, jež se protiví zásadám přirozeného práva i každé dobré politiky.

Válka tedy není vztahem člověka k člověku, ale vztahem jednoho státu k druhému, kdy jednotlivci jsou nepřáteli jen náhodně: ne jako lidé nebo jako občané,¹ ale jako vojáci, ne jako členové vlasti, ale jako její obránci. Vždyť žádný stát nemůže mít za nepřítel lidi, ale jen jiné státy, když nelze

¹ Římané, kteří rozuměli válečnému právu lépe a respektovali je více než kterýkoli jiný národ světa, byli po této stránce tak svědomití, že žádnému občanu nebylo dovoleno sloužit jako dobrovolník, dokud se výslovně nezavázal, že bude bojovat proti nepříteli, a to výslovně proti určitému nepříteli. Když byla zrušena legie, ve které sloužil pod Popiliem v prvních vojenských letech Catonův syn, napsal Cato Popiliovi, že přeje-li si, aby jeho syn pod ním dál sloužil, musí jej podrobit nové vojenské přísaze, protože nemůže bojovat proti nepříteli, když prvá přísaha byla zrušena. Svému synovi pak Cato napsal, aby se střežil účastnit se boje, aniž znovu přísahal. Ví, že mi lze připomenout obléhání Clusia a jiné zvláštní případy. Já se však dovolávám zákona, zvyků. A právě Římané nejméně přestupovali svoje zákony a jedině oni měli zákony tak krásné (poznámka z vydání z roku 1782).

mezi věcmi různé podstaty stanovit pravý vztah.

Tato zásada je v souhlase s ustálenými zásadami všech časů i se stálou praxí všech státně organizovaných národů. Vyhlášení války je určeno více mocností než jejich poddaným. Cizinec, ať král, ať jednotlivec nebo národ, který krade, zabíjí nebo zadržuje poddané, aniž vyhlásil knížeti válku, není nepřítelem, ale lupičem. Spravedlivý kníže se v době války v nepřátelské zemi zmocní sice všeho, co je obecným majetkem, šetří však osobu a majetek jednotlivců, šetří práv, na nichž se zakládají i jeho práva. Protože cílem války je zničit nepřátelský stát, má člověk právo zabít obhájce nepřátelského státu, kteří jsou ve zbrani. Jakmile však zbraně složí a vzdají se, přestávají být nepřáteli nebo nástroji nepřitele a stávají se opět lidmi a člověk již nemá právo nad jejich životem. Někdy však může být stát zničen, aniž byl usmrcen jediný jeho člen. Válka tedy nedává žádné právo, které by nebylo nutné k dosažení jejího účelu. Tyto zásady nejsou zásadami Grotiovými, ani se nezakládají na autoritě básníků, ale pramení z přirozenosti věcí a zakládají se na rozumu.

Právo na výboj je založeno pouze na právu silnějšího. Válka však nedává vítězi právo poražené národy povraždit. A protože toto právo vítěz nemá, nemůže na něm zakládat právo je zotročit. Usmrtit nepřítele má vítěz právo jen tehdy, když ho nemůže zotročit. Právo zotročit nepochází tedy z práva usmrtit a dovolí-li se nepříteli, aby si svůj život, na který vítěz nemá žádné právo, vykoupil za cenu svobody, pak je to nespravedlivá směna. Zakládáme-li právo na život a na smrt na právu otroctví a právo otroctví na právu na život a na smrt, nutně upadáme do bludného kruhu.

I když předpokládáme toto hrozné právo vše zabíjet, tvrdím, že válečný otrok nebo dobytý národ není vůči svému pánu povinen ničím jiným než poslušností, pokud je k tomu nucen. Když vítěz

bere za jeho život náhradu, nedaruje mu jej tím, ale místo, aby jej zabil neplodně, zabíjí jej užitečně. Přesto tedy vítěz nenabývá nad poraženým žádné pravomoci spojené s násilím, trvá mezi nimi nadále stav války, jež je důsledkem jejich vztahu. Použití válečného práva nepředpokládá žádné mírové smlouvy. Učinili úmluvu. Budiž. Tato úmluva však předpokládá trvání válečného stavu, nikoli jeho zrušení.

Ať se tedy díváme na věci pod jakýmkoli zorným úhlem, je právo otroctví neplatné nejen proto, že je nezákonné, ale i proto, že je absurdní a nic neznamená. Slova „otroctví“ a „právo“ si odporují a vzájemně se vylučují a bude stejně nesmyslné, řekne-li člověk člověku nebo člověk národu: Činím s tebou úmluvu, zcela k tvé tíži a zcela v můj prospěch, kterou já budu zachovávat, pokud se mi to bude líbit, a kterou ty musíš zachovávat, pokud já budu chtít.

KAPITOLA V.

O TOM, ŽE JE VŽDY TŘEBA JÍT ZPĚT K PRVNÍ SMLOUVĚ

I kdybych připustil vše, co jsem až dosud vyvrátil, zastánci despotismu by tím nezískali. Mezi podrobením davu a mezi vládou nad společností bude vždy velký rozdíl. Jsou-li jednotliví lidé, ať je jich sebevíce, postupně někým zotročeni, spatřuji v tom jen pána a otroky, a nikoli národ a jeho hlavu. Je to ne sdružení, ale sloučení, v němž není ani obecného blaha, ani státního tělesa. I když tento člověk zotročí třeba půl světa, je stále jen soukromníkem, jeho zájem, rozdílný od zájmu ostatních, je vždy jen zájmem soukromým.

Jestliže tento člověk zahyne, zůstane jeho říše rozptýlena, bez svazku, tak jako z dubu zbude jen hromádka popele, když jej zničí oheň.

Národ, říká Grotius, se může dát králi. Podle Grotia je národ národem dříve, než se dá králi. Toto darování je občanským úkonem, který předpokládá veřejné rokování. Dříve než budeme zkoumat akt, jímž národ volí krále, bylo by dobře prozkoumat akt, jímž se národ stává národem, protože tento akt, jež musí nutně předcházet prvému, je pravým základem společnosti.

Kdyby nebylo žádné předchozí úmluvy, jak by to bylo se závazkem, že se menšina podrobí volbě většiny, když volba nebude jednohlasná? A jak sto těch, jež si přejí pána, má právo hlasovat za deset, kteří si ho vůbec nepřejí? Zákon o většině ve volbách je zřízením smluvním a předpokládá alespoň jednou jednohlasnost.

KAPITOLA VI. O SPOLEČENSKÉ SMLOUVĚ

Předpokládám, že lidé dospěli ve vývoji k tomu bodu, kdy překážky, jež znemožňují jejich zachování v přirozeném stavu, jsou tak houževnaté, že vítězí nad silami, které může každý jedinec vynaložit, aby se v tomto stavu udržel. Tento prvotní stav tedy nemůže dále trvat a lidský druh musí změnit svůj způsob života, neboť by jinak zahynul.

Lidé, kteří nemohou zplodit nové síly, ale mohou jen sloučit a řídit ty, jež tu jsou, nemají proto jiného prostředku k zachově, než sloučením utvořit takový souhrn sil, který by mohl zvítězit nad odporem, uvádět tento souhrn sil v pohyb jedinou průžinou a nechat jej působit jedním směrem.

Takový souhrn sil se může zrodit jen ze součinnosti více lidí. Jelikož však síla a svoboda každého

člověka jsou prvními nástroji jeho sebezáchovy, vzniká problém, jak je sloučit se silami druhých a neškodit si a nezanedbat povinnost vůči sobě samému. Tato nesnáz, pokud jde o můj námět, se může vyjádřit těmito slovy: „Nalézt takovou formu sdružení, které by společnou silou bránilo a ochraňovalo osobu a majetek každého člena, v němž by však každý poslouchal jenom sebe samého, i když se sloučí se všemi, a zůstal svobodným jako dříve.“ A to je také základní problém, který chci ve Společenské smlouvě řešit.

Články této smlouvy jsou již povahou tohoto aktu stanoveny tak, že by je sebemenší změna učinila zbytečnými a zbavila by je významu, takže i když snad nikdy nebyly formálně vysloveny, jsou všude stejné, všude mlčky přijaté a uznávané, a to až do té doby, kdy se tato společenská smlouva poruší. Potom se každý vrací zpět ke svým původním právům, chápe se opět své přirozené povahy a ztrácí smluvní svobodu, pro kterou se zřekl své svobody přirozené.

Tyto články, jsou-li dobře pochopeny, se všechny redukuje na jediný: každý člen společnosti dává svou osobu a všechna svá práva ve prospěch celého společenství, neboť dává-li se každý cele, je podmínka pro všechny stejná, a je-li podmínka pro všechny stejná, nemá nikdo zájem na tom, aby ji učinil tíživější pro ostatní.

A protože se tak děje bez výhrad, je toto spojení tak dokonalé, jak jen může být, a žádný člen společnosti se nemůže ničeho domáhat. Kdyby však jednotlivcům zůstávala nějaká práva, byl by každý v určité věci svým vlastním soudcem a brzy by požadoval, aby jím byl ve všem, protože by nebylo žádného společného nadřízeného, který by rozhodoval mezi jednotlivci a veřejností. Přirozený stav by pak trval dále a sdružení by se nutně stalo tyranským nebo zbytečným.

Když se každý dává všem, nedává se nikomu, a když jeden nezískává nad druhým jiné právo, než

jaké mu on sám nad sebou postoupil, získává člověk náhradu za vše, co ztrácí, a více síly k tomu, aby si zachoval to, co má.

Vyloučíme-li tedy ze společenské smlouvy to, co pro ni není podstatné, uvidíme, že se redukuje na tato slova: Každý člen dává svou osobu a všechnu moc pod nejvyšší řízení obecné vůle a každý je také přijímán jako neoddělitelná část celku.

Tento sdružující akt okamžitě tvoří z jednotlivých osob každého účastníka smlouvy právnické a hromadné těleso, skládající se z tolika členů, kolik má shromáždění hlasů. Toto kolektivní těleso dostává tímto aktem svou jednotnost, své společné já, svůj život a svou vůli. Tato veřejná osoba, vytvořená sjednocením všech členů, měla dříve jméno *civitas*.¹ Dnes se jmenuje republika nebo státní těleso, které je svými členy nazýváno státem, když je pasivním, suverénem, když je aktivním, a mocností, když se přirovnává k sobě podobným. Členové společnosti jako celek se nazývají národem, jako jednotlivci jsou občany, pokud mají účast na svrchované moci, a poddanými, jsou-li porobeni zákonům státu. Tyto výrazy se často směšují a zaměňují; stačí však, budeme-li je umět rozeznávat v jejich nejpřesnějším významu.

¹ Pravý význam tohoto slova se dnes téměř úplně setřel. Většinou se zaměňuje město za obec a měšťan za občana. Nerozlišuje se to, že domy tvoří město, ale občané tvoří obec. Tentýž omyl přišel kdysi draho Kartagiňanům. Nečetl jsem, že by se byl titul *cives* někdy dával poddaným některého knížete a ani kdysi Makedoňanům, ani později Angličanům, ačkoli byli blíže svobodě než všichni ostatní. Jedině Francouzi používají výrazu *občané* zcela volně, protože neznají jeho pravý význam, jak lze vidět v jejich slovnících. Jinak by se dopouštěli zločinu velezrady, kdyby si to jméno přivlastnili. Toto slovo u nich vyjadřuje ctnost, a nikoli právo. Když Bodin mluvil o našich občanech a měšťanech, dopustil se hrubého nedopatření tím, že zaměňoval jedny za druhé. Jenom pan d'Alembert se v tom nemýlil a ve svém článku Ženeva dobře rozlišoval čtyři druhy lidí (dokonce pět, počítáme-li i prosté cizince), kteří jsou v našem městě, z nichž však jen dva tvoří republiku. Žádný jiný francouzský spisovatel, pokud vím, pravému smyslu slova *občan* neporozuměl.

KAPITOLA VII. O SUVERÉNU

Vidíme, že tento sdružující akt obsahuje vzájemný závazek celku i jednotlivců, že každý jedinec, který uzavírá smlouvu v podstatě sám se sebou, je vázán ve dvojím směru: jako člen vlády vůči jednotlivcům a jako člen státu vůči suverénu. Zde nelze použít zásady občanského práva, že nikdo není vázán závazky, které učinil sám se sebou, protože je samozřejmě rozdíl v tom, když se zavážeme sobě, nebo když se zavážeme celku, jehož jsme částí.

Musím ještě poznamenat, že obecné rozhodnutí sice může zavázat všechny poddané vůči suverénu, protože se na každého z nich díváme pod zorným úhlem dvou rozličných vztahů, nemůže však — z opačného důvodu — zavázat suveréna sobě samému. Bylo by to tedy přímo proti přirozenosti státního tělesa, kdyby si suverén uložil zákon, který by nemohl přestoupit. Suverén, jenž na sebe může pohlížet jenom pod jedním a tímž zorným úhlem, je v postavení soukromníka, který uzavírá smlouvu sám se sebou. Uvidíme, že z toho nevyplývá a nemůže vyplývat žádný druh základního zákona, závazného pro národní celek, ba ani společenská smlouva. To však neznamená, že by se toto těleso nemohlo zavazovat vůči jinému, pokud se tím neporušuje tato smlouva, neboť vůči cizině se stává jednoduchou bytostí, jedincem.

Státní těleso nebo suverén se však nikdy nemohou zavázat ani vůči jinému v ničem, co by porušovalo tento prvotní akt, protože odvozují-li své bytí z posvátnosti této smlouvy, nemohou se vzdát části sebe nebo se podrobit jinému suverénu. Porušením aktu, jenž je základem jejich existence, by se zničily. A co ničím není, nic také nevytváří.

Jakmile se tedy množství sloučilo v jedno těleso, nemůže být uražen jeden jeho člen, aniž by bylo

napadeno těleso, a tím méně lze urazit těleso, aniž by tím trpěli členové. Takto povinnost a zájem zavazují stejnou měrou obě smluvní strany k vzájemné pomoci a lidé se mají snažit, aby v tomto dvojnásobném vztahu sloučili všechny výhody, jež jsou s ním spojené.

Je-li tedy suverén tvořen jednotlivci, skládá-li se z nich, nemá a ani nemůže mít opačný zájem než oni. Svrchovaná moc nepotřebuje vůči poddaným žádné záruky, protože je nemožné, aby těleso chtělo škodit všem svým členům. Dále uvidíme, že nemůže škodit ani žádnému zvláště. Suverén již tím, že je, je vždy vším, čím má být.

Není tomu tak ovšem, pokud jde o závazky členů vůči suverénu. Ten by kromě společného zájmu neměl nic, co by jejich závazky zaručilo, a proto musí najít prostředky, jak si jejich věrnost zajistit.

Každý jedinec jako člověk může skutečně mít zvláštní vůli, jež odporuje nebo je odlišná od vůle obecné, kterou má jako občan. Jeho zvláštní zájem může být zcela jiný, než je zájem společný. Jeho neodvislá a přirozeně nezávislá jsoucnost může způsobit, že pohlíží na to, čím je povinen společně věci, jako na dobrovolný příspěvek, který budou ostatní, když jej nezaplatí, postrádat méně, než by jej postrádal on, když by jej zaplatil. Tento jedinec bude pokládat právnickou osobu, jež tvoří stát, jen za bytost pomyslnou, protože to není člověk, a bude požívat občanských práv, ale nebude chtít plnit povinnosti poddaného. Kdyby se tato nespravedlnost rozmohla, způsobila by zkázu státního tělesa.

Aby tedy společenská smlouva nebyla jen prázdnou formulí, obsahuje mlčky závazek, který státnímu tělesu dává takovou sílu, jež každého, kdo by odepřel poslechnout obecnou vůli, k tomu může donutit, což znamená, že každý je nucen být svobodný. To je podmínka, jež chrání každého občana před každou osobní závislostí a současně každého občana dává vlasti, podmínka, jež tvoří umělost

a chod státního stroje. Jedině tato podmínka dělá občanské závazky legitimními, bez ní by byly nesmyslné, tyranské a vydané nejrůznějšímu zneužívání.

KAPITOLA VIII.

O OBČANSKÉM STAVU

Přechod od stavu přírodního do stavu občanského způsobuje v člověku význačnou změnu tím, že v jeho chování nahrazuje popud spravedlností a že dává jeho činům morální posvěcení, které dříve postrádaly. Člověk, který měl dosud na zřeteli jen sebe, nyní vidí, že je nucen jednat podle zásad jiných, než uposlechne svých sklonů, musí se nejdříve poradit s rozumem. Na místo fyzického popudu nastupuje teď hlas povinnosti, na místo žádosti nastupuje právo. I když se člověk v tomto stavu zbavuje mnohých výhod, které měl od přirozenosti, získává zase jiné veliké výhody. Jeho schopnosti se cvičí a vyvíjejí, jeho myšlení se rozšiřuje, jeho city se zušlechťují. Celá jeho duše se povznáší tak, že kdyby nebylo toho, že je tento nový stav zneužíván, což jej často snižuje pod stav, z něhož vyšel, musel by bez ustání žehnat šťastnému okamžiku, který jej z původního stavu navždy vyrval a který udělal z hloupého a omezeného zvířete myslící bytost a člověka.

Převedu nyní všechno toto uvažování do snadno srovnatelných slov. Společnou smlouvou člověk ztrácí svou přirozenou svobodu a neomezené právo na vše, co jej svádí a čeho může dosáhnout. Získává však občanskou svobodu a vlastnické právo ke všemu, co má. Abychom se vyvarovali omylu, je třeba dobře odlišit jednak přirozenou svobodu, jejíž meze tvoří jen síly jedince, od svobody občanské, která je ohraničena obecnou vůlí, a jed-

nak držení, které je jen důsledkem násilí nebo práva prvního okupanta, od vlastnictví, které může být založeno jedině na vlastnickém právu.

Mohli bychom se zmínit ještě — ve prospěch občanského stavu — o mravní svobodě, která jediná činí člověka opravdu pánem sebe samého, neboť popud pouhé žádosti je otroctvím, ale poslušnost zákona, který jsme si sami uložili, je svobodou. Řekl jsem však o této otázce již dost a filozofický smysl slova svoboda není nyní mým námětem.

KAPITOLA IX.

O VĚCNÉM MAJETKU

V okamžiku, kdy se společnost tvoří, poddává se jí každý její člen tak, jaký právě je, včetně všech svých sil a svého majetku. Vlastnické právo, jež přechází do jiných rukou, však tímto aktem svou podstatu nemění, nestává se vlastnictvím v rukou suveréna. Protože síly obce jsou nesrovnatelně větší než síly jedince, je i veřejné vlastnictví ve skutečnosti silnější a neodvolatelnější, ale není legitimnější, alespoň ne vůči cizincům. Stát je vůči svým členům pánem všeho jejich majetku na základě společenské smlouvy, která je ve státě podkladem všech práv, ale vůči jiným mocnostem je jím jen právem prvního okupanta.

Právo prvního okupanta se stává pravým právem až po zavedení vlastnictví, i když je skutečnější než právo silnějšího. Každý člověk má přirozeně právo na vše, co potřebuje, ale pozitivní akt, který jej činí vlastníkem určitého majetku, jej vylučuje z vlastnictví ostatních. Má se tedy omezit pouze na svůj podíl, neboť na nic víc již nemá žádné právo. Právo prvního okupanta, jež bylo v přírodním stavu tak slabé, je uznáváno každým vzdělaným člověkem. V tomto právu se uznává

více to, co nám nepatří, než to, co patří bližnímu.

K přiznání práva prvního okupanta na nějakém území je třeba těchto podmínek: za prvé nesmí být toto území nikým obýváno, za druhé má člověk okupovat jen to, co potřebuje ke své obživě, a za třetí se má člověk zmocnit vlastnictví ne prázdnotou obřadností, ale prací a obděláváním, což je jediným znakem vlastnictví, který mají druzí uznat, chybí-li právní titul.

Přiznáme-li potřebě a práci právo prvního okupanta, nerozšíříme je skutečně tak daleko, jak to jen může jít? Můžeme toto právo neomezovat? Stačí k tomu, abychom si mohli osobovat, že jsme pány území, když vkročíme na společnou půdu? Postačí, máme-li sílu odehnat z tohoto území na chvíli ostatní lidi k tomu, abychom jim vzali právo se tam vůbec vrátit? Jak jinak se může člověk nebo národ zmocnit rozsáhlého území a připravit o ně celý lidský rod než trestnou uzurpací, tím, že odejme zbytku lidí území a potraviny, které jim příroda dává společně? Když se Nuñez Balboa zmocnil pobřeží jižního moře a celé střední Ameriky jménem kastilské koruny, stačilo to k tomu, aby těchto území byli zbaveni všichni obyvatelé i všechna knížata světa? Za těchto poměrů se takové události dost množily a katolický král se mohl náhle ze svého kabinetu zmocnit celého světa, jen když vypustil ze své říše to, co před tím držela jiná knížata.

Pochopíme, jak se sdružená a souvislá půda soukromníků stává veřejným územím a jak se právo svrchovanosti stává zároveň věcným a osobním, když se rozšíří z poddaných na území, které obývají. Vlastníci se tak stávají více závislími a jejich síly se mění v záruku jejich věrnosti — výhoda, kterou patrně dobře nepozorovali staří monarchové, kteří se nazývali králi Peršanů, Skytů, Makedonců a tak se patrně pokládali spíše za vladaře lidí než za pány země. Dnešní králové se nazývají králi Francie, Španělska, Anglie atd. a jsou si jisti,

že jsou-li pány území, jsou i pány jeho obyvatel.

Při tomto aktu je zvláštní to, že společnost nezabavuje soukromníky majetku, když jej přijímá, ale zajišťuje jim jeho zákonité vlastnictví, mění uzurpaci na skutečné právo a užívání ve vlastnictví. Protože se na držitele pohlíží jako na depozitáře veřejného majetku, jejich práva se uznávají všemi členy státu a hájí se všemi jeho silami proti cizině. Cesí, výhodnou pro veřejnost a ještě více pro ně, získali takto téměř vše, co dali. Tento paradox lze snadno vysvětlit rozlišením práv, která suverén a vlastník mají k témuž pozemku, jak dále uvidíme.

Může se také stát, že se lidé začnou sdružovat dříve, než něco vlastní, a že se pak zmocní území, které stačí pro všechny, a užívají ho společně nebo si ho mezi sebou rozdělí, a to buď rovnoměrně, nebo podle poměru stanoveného suverénem. Právo, které má soukromník k svému vlastnímu pozemku, je vždy podřízeno právu, které má společnost nad všemi, ať se získalo jakkoliv. Bez toho by nebylo ani trvanlivosti společenského svazku, ani skutečné síly ve výkonu svrchované moci.

Zakončíme tuto kapitolu i tuto knihu poznámkou, která má být základem každé společenské soustavy: Základní smlouva není přirozenou rovnost, ale mravní a legitimní rovnost nahrazuje nerovnost fyzickou, kterou mezi lidmi vložila příroda, takže se všichni stávají rovnými dohodou a podle práva, i když jsou nerovnými silou a nadáním.¹

¹ Za špatných vlád je tato rovnost jen zdánlivá a iluzorní a slouží jen k tomu, aby udržovala chudého v jeho bídě a bohatého v tom, co uchvátil. Zákony jsou pak ve skutečnosti užitečné jen těm, kteří něco vlastní. Těm, kteří nemají nic, pouze škodí. Z toho plyne, že společenský stav je pro lidi výhodný jen potud, pokud všichni něco mají a pokud nikdo z nich nemá příliš.

K N I H A
D R U H Á

KAPITOLA I.

O TOM,
ŽE SVRCHOVANÁ
MOC JE
NEZCIZITELNÁ

Prvním a nejdůležitějším důsledkem výše stanovených zásad je, že síly státu podle účelu jeho zřízení, kterým je společné blaho, může řídit jen obecná vůle, neboť jestliže odporující si zájmy soukromníků způsobily, že je zřízení společnosti nutné, pak souhlas týchž zájmů způsobil, že je i možné. Společenské pouto tvoří to, co je v těchto různých zájmech společné. Kdyby nebylo bodu, ve kterém se všechny zájmy shodují, nemohla by existovat žádná společnost. Společnost má být řízena jedině na podkladě tohoto společného zájmu.

Říkám tedy, že svrchovaná moc se nemůže nikdy zcizit, protože je jen výkonem společné vůle, a že suverén může být reprezentován jen sebou samým, protože je jen kolektivní bytostí. Moc se může předat dobře, vůle však nikoli.

Je sice možné, aby se vůle soukromníka shodla v nějakém bodě s vůlí obecnou, ale je skutečně nemožné, aby tato shoda byla trvalá a stálá, protože vůle soukromníka tíhne podle své přirozenosti k poskytování přednosti a vůle obecná k rovnosti. Ještě nemožnější je, abychom měli záruky této shody, i kdyby existovala navždy, což by nebylo výsledkem umění, ale náhody. Suverén může snadno říci: chci právě to, co chce ten a ten člověk, nebo alespoň to, co říká, že chce. Nemůže však říci: to, co bude chtít tento člověk zítra, to budu

chtít také já, protože by bylo absurdní, aby si vůle dávala pro budoucnost okovy, a protože nezávisí na žádné vůli to, aby svolila k něčemu, co odporuje blahu chtějící bytosti. Jestli tedy národ slibuje, že bude poslouchat, ruší se tím, ztrácí svůj charakter národa. V tom okamžiku, kdy se objeví pán, zaniká suverén, a od té chvíle je zničeno státní těleso.

To však neznamená, že rozkazy vládnoucích nemohou platit jako obecná vůle. Může se to stát tehdy, když s tím souhlasí suverén, který se může svobodně rozhodnout pro nebo proti. V případě všeobecného mlčení musíme předpokládat, že s tím národ souhlasí. To bude ještě vyloženo obšírněji.

KAPITOLA II.

O TOM, ŽE SVRCHOVANÁ MOC JE NEDĚLITELNÁ

Z téhož důvodu, ze kterého je svrchovaná moc nezcizitelná, je i nedělitelná, neboť vůle je obecná¹ nebo není, je vůlí národního celku nebo pouze jeho částí. V prvním případě je prohlášena vůle aktem svrchovanosti a zakládá zákon. Ve druhém případě je jen vůlí jednotlivce nebo aktem úřadu a je nejvyšší nařízením.

Naši politikové nemohou dělit svrchovanou moc v zásadě, a tak ji dělí alespoň v jejím předmětu. Rozdělují ji na sílu a vůli; na moc zákonodárnou a moc výkonnou; na právo daní, právo spravedlnosti a války; na správu vnitřní a na moc sjednávat smlouvy s cizinou. Všechny tyto části hned směšují, hned rozdělují. Ze suveréna činí fantas-

¹ K tomu, aby vůle byla obecná, není vždy nutné, aby byla jednomyslná. Je však třeba, aby se všechny hlasy spočítaly. Každé formální vyloučení porušuje všeobecnost.

tickou osobu, složenou z takových kusů, jako kdyby člověka skládali z více těl, z nichž by jedno mělo oči, druhé ruce, jiné nohy a nic jiného. Japonští šarlatáni prý před očima diváků rozsekají na kusy dítě, pak všechny tyto údy jeden po druhém vhodí do vzduchu a způsobí, že dítě spadne živé a opět spojené. Tak asi vypadají i kejklířské kousky našich politiků; nejprve společenské těleso rozčtvrtí a potom tyto kusy nějakým jarmarečním kouzlem opět spojují.

Tento omyl pochází z toho, že nemají o svrchované moci přesné pojmy a že pokládají za část této moci to, co je jejím výronem. Tak například na akt vyhlášení války a uzavření míru se pohlíží jako na akty svrchovanosti. Tak tomu však není, protože žádný z těchto aktů není zákonem, ale jen použitím zákona, jednotlivým aktem, který určuje případ zákona, jak to jasně uvidíme, až bude ustálena představa spojovaná se slovem zákon.

Budeme-li podobně sledovat ostatní dělení, shledáme, že se vždy mýlíme, když se domníváme, že svrchovaná moc je dělena a že práva, jež pokládáme za části této svrchované moci, jsou jí podřízena a předpokládají vždy nejvyšší vůli, kterou tato práva jen provádějí.

Nelze ani říci, jak tento nedostatek přesnosti zatemnil rozhodování autorů v oboru státního práva, když chtěli posuzovat práva týkající se králů a lidu na základě zásad, které stanovili. Ve III. a IV. kapitole První knihy Grotiovy může každý vidět, jak se tento učený muž i jeho překladatel Barbeyrac zaplétají a zamotávají ve svých sofismatech ze strachu, aby neřekli příliš nebo aby neřekli nic nad své záměry a neurazili tak zájmy, které měli smířit. Grotius, který uprchl do Francie, protože byl nespokojený se svou vlastí, věnoval svou knihu Ludvíku XIII., jemuž se chtěl dvořit, a proto ničeho nešetřil. Okradl lid o všechna jeho práva, aby jimi se vším svým uměním oděl krále. To bylo zcela i podle vkusu Barbeyracova, který věnoval svůj

překlad anglickému králi Jiřímu I. Ale vypuzení Jakuba II., které jmenuje abdikací, jej donutilo mít se na pozoru, uhýbat a vytáčet se, aby z Viléma neudělal uzurpátora. Kdyby se byli tito dva spisovatelé přidrželi správných zásad, neměli by žádných nesnází a byli by vždy důslednými. Byli by smutně řekli pravdu a byli by se dvořili jen lidu. Ale pravda nevede k bohatství a lid nerozdává ani vyslanectví, ani křesla, ani peníze.

KAPITOLA III.

MŮŽE SE OBECNÁ VŮLE MÝLIT?

Z toho, co jsem řekl, vyplývá, že obecná vůle je vždy správná a směřuje k obecnému užítku, ale neplyne z toho, že uvažování lidu je vždy stejně správné. Vždy chceme své blaho, ale někdy je nevidíme. Lid se nikdy nepodplatí, ale často se klame, a tehdy se zdá, že chce to, co je špatné.

Mezi vůlí všech a vůlí obecnou je často veliký rozdíl. Obecná vůle přihlíží jen k zájmu společnému. Vůle všech přihlíží k zájmu soukromému a je jen souhrnem jednotlivých vůlí. Ale odečteme-li od těchto vůlí plus a minus, které se vzájemně ruší,¹ zůstane jako úhrn rozdílů vůle obecná.

Kdyby občané mezi sebou neměli žádné spojení a kdyby lid rozhodoval jen tehdy, když má dostatečný přehled, z velkého počtu malých rozdílů by vždy byla výsledkem obecná vůle a rozhodování by bylo vždy dobré. Když se však kují pikle, když se tvoří dílčí spolky na úkor celku, stává se vůle kaž-

¹ „Každý zájem,“ praví markýz d'Argenson, „má odlišné zásady. Soulad dvou soukromých zájmů se tvoří protikladem k zájmu třetího.“ Mohl připojit, že soulad všech zájmů se tvoří protikladem k zájmu každého jednotlivce. Kdyby nebylo rozličných zájmů, sotva by se pociťoval zájem společný, který by se nikdy nesetkával s překážkami. Vše by šlo samo sebou a politika by přestala být uměním.

dého tohoto spolku obecnou ve vztahu ke svým členům a zvláštní ve vztahu ke státu. Můžeme pak říci, že hlasujících není tolik, kolik je lidí, ale jen tolik, kolik je spolků. Rozdíly se stanou méně četnými a dávají výsledek méně všeobecný. A když je některý z těchto spolků tak velký, že je silnější než všechny ostatní, je výsledkem nikoli úhrn malých rozdílů, ale rozdíl jediný. Pak již obecná vůle neexistuje a mínění, které zvítězí, je jen míněním soukromým.

Chceme-li dospět ke správnému vyjádření obecné vůle, nesmí být ve státě dílčích společností a každý občan musí vyslovovat mínění jen podle sebe;¹ takové bylo jedinečné a vznešené státní zřízení velikého Lykurga. A jestliže dílčí spolky existují, je třeba zvýšením jejich počtu zabránit jejich nerovnosti; tak to učinil Solón, Numa i Servius. To jsou jediná dobrá opatření, jimiž se obecná vůle vždy vyjasní a lid se nezmylí.

KAPITOLA IV.

O MEZÍCH SVRCHOVANÉ MOCI

Jsou-li stát nebo obec jenom právnickou osobou, jejíž život spočívá ve spojení jejích členů, a je-li jejich nejdůležitější starostí sebezáchova, potřebují všeobecnou a donucující moc, která by vládla každému dílu způsobem, jež je pro celek nejvhodnější. Tak jako příroda dává každému člověku naprostou moc nad všemi jeho údy, dává společenská smlouva

¹ „Je pravda,“ praví Machiavelli, „že některá rozdělení republiky škodí, jiná jí prospívají. Škodí jí ta, která vytvářejí strany a straníky, a prospívají jí ta, která se udržují bez stran, bez stranek. Nemůže-li tedy zakladatel republiky zabránit tomu, aby v ní bylo nepřátelství, má alespoň zabránit tomu, aby v ní bylo stran.“ Hist. Florent., kniha VII.

státnímu tělesu naprostou moc nad jeho členy. A právě tato moc, řízená obecnou vůlí, se nazývá svrchovanou mocí.

Kromě veřejné osoby si musíme všítmat soukromých osob, ze kterých se skládá a jejichž život a svoboda jsou přirozeně na ní nezávislé. Jde tedy o to, abychom dobře rozlišili vzájemná práva občanů a suveréna,¹ tj. povinnosti, které občané musí plnit jako poddaní, od přirozeného práva, jemuž se mají těšit jako lidé.

Shodujeme se v tom, že společenskou smlouvou se každý vzdá ze své moci, ze svých statků, ze své svobody jen té části, jejíž užívání má pro společnost význam. Je však třeba shodnout se i na tom, že tento význam posuzuje sám suverén.

Občan je povinen poskytnout státu všechny služby, které poskytnout může, jakmile o to suverén požádá, a suverén naopak nemůže ze své strany zatížit občany žádným poutem, které by nebylo užitečné společnosti. Nemůže to ani chtít, neboť podle zákona rozumu, stejně jako podle zákona přírody, se nic neděje bez příčiny.

Závazky, které nás váží k společenskému tělesu, jsou závazné jen proto, že jsou vzájemné. Jejich povaha je taková, že při jejich plnění nemůžeme pracovat pro bližního, aniž bychom pracovali i pro sebe. Obecná vůle je vždy správná a všichni ustavičně chtějí štěstí pro každého jen proto, že není nikoho, kdo by si nepřivlastňoval slovo každý a kdo by nemyslel i na sebe, hlasuje-li pro všechny. To dokazuje, že rovnoprávnost a z ní plynoucí pojem spravedlnosti se odvozují z toho, že každý dává přednost sám sobě, tedy z lidské přirozenosti; že obecná vůle, aby byla opravdu obecná, musí být obecná jak ve svém předmětu, tak ve své podstatě; že musí vycházet ze všech, aby platila pro všechny; že ztrácí svou přirozenou přímou, když smě-

¹ Prosim pozorné čtenáře, aby se neukvapovali a nevytýkali mi zde, že si odporuji. Nemohl jsem se tomu vyhnout pro omezenost výrazů; ale sečkejte.

řuje k nějakému individuálnímu a určitému předmětu, protože když tak soudíme o tom, co je nám cizí, nemáme žádnou pravou zásadu spravedlnosti, která by nás vedla.

Jakmile se jedná o jednotlivou skutečnost nebo právo, jež nebyly upraveny předcházející obecnou dohodou, stává se záležitost skutečně spornou. Je to spor, kde soukromníci, kteří se ho účastní, jsou jednou stranou a veřejnost stranou druhou, kde však nevidím ani zákon, jež by se mohl následovat, ani soudce, který by mohl rozsuzovat. Bylo by tedy směšné chtít při tom odkazovat na výslovné rozhodnutí obecné vůle, jež je v tomto případě jen závěrem jedné strany, ale pro druhou stranu je jen vůlí cizí, zvláštní, puzenou při této příležitosti k nespravedlnosti a podrobenou omylu. Tak jako soukromá vůle nemůže představovat vůli obecnou, tak obecná vůle zase mění svou povahu, má-li zvláštní předmět, a nemůže jako obecná rozhodovat ani o jednotlivém člověku, ani o jednotlivém případě. Když tedy například aténský lid jmenoval nebo sesazoval vůdce, přisuzoval pocty jednomo a ukládal tresty druhému a množství zvláštních dekretů vykonával bez rozdílu všechny úkony vlády, neměl již lid obecné vůle ve vlastním slova smyslu, nejednal jako suverén, ale jako úřad. Může se vám zdát, že to odporuje obecným názorům, ale ponechte mi čas, abych to mohl vyložit.

To, co zde bylo řečeno, je třeba chápat tak, že vůle nečiní obecnou počet hlasů, ale spíše společný zájem, který je spojuje, neboť v této instituci se každý nutně podřizuje podmínkám, jež ukládá druhým. Je to obdivuhodný soulad zájmu a spravedlnosti, který dává obecným rozhodováním ráz ekvity, jež, jak vidíme, mizí, projednává-li se jakákoli soukromá záležitost, neboť zde chybí společný zájem, spojující a ztotožňující právní názor soudců s právním názorem strany.

Ať se vrátíme k tomuto principu z kterékoli strany, dojdeme vždy k témuž závěru, že společenská

smlouva je základem takové rovnosti mezi občany, kdy se všichni zavazují za stejných podmínek a mají také všichni stejná práva. Z povahy smlouvy vyplývá, že každý akt svrchovanosti, tj. každý právoplatný akt obecné vůle zavazuje nebo prospívá všem občanům stejně. Suverén zná jen národní celek a nedělá rozdíly mezi těmi, z nichž se skládá. Co je tedy akt svrchovanosti ve vlastním slova smyslu? Není to úmluva nadřizeného s podřízeným, ale úmluva těla s každým jeho údem. Tato úmluva je zákonná, protože jejím základem je společenská smlouva, spravedlivá, protože je společná všem, užitečná, protože jejím předmětem je jen všeobecné blaho, a trvalá, protože za ni ručí veřejná moc a nejvyšší vláda. Pokud jsou poddaní nikoho jiného než svou vlastní vůli, a ptát se na to, kam až sahají vzájemná práva suveréna a občanů, znamená ptát se, do jaké míry se mohou občané zavazovat sami sobě, každý vůči všem a všichni vůči každému z nich.

Vidíme, že svrchovaná moc, ať je sebeabsolutnější, sebezposvátnější a sebenedotknutelnější, nepřesahuje a ani nemůže přesahovat meze obecných úmluv, že každý člověk může libovolně nakládat s tím, co mu bylo z jeho majetku a svobody při uzavření těchto úmluv ponecháno, a že tedy suverén nemá nikdy práva zatížit jednoho poddaného více než druhého, protože kdyby se záležitost stala soukromou, nepřislušela by mu pravomoc.

Připustíme-li toto rozlišování, je tvrzení, že ve společenské smlouvě se jednotlivci skutečně něčeho zříkají, nesprávné. Jejich postavení se naopak smlouvou stává lepším, než bylo předtím, neboť místo zcizení jen výhodně směnili nejistý a kolísavý způsob bytí za způsob bytí lepší a bezpečnější, přirozenou nezávislost za svobodu, možnost škodit bližnímu za vlastní bezpečnost a svou sílu, kterou druhí mohli překonat, za právo, jež společenské sjednocení činí nepřekonatelným. Jejich život,

kteří věnovali státu, je tím ustavičně chráněn. Jestliže se vystavují nebezpečí pro jeho obranu, vracejí mu jen to, co od něho dostali. A když se účastní nevyhnutelných bitek, aby s nasazením života bránili to, co slouží k jeho záchově, dělají snad něco jiného, než co dělali častěji a s větším nebezpečím v přirozeném stavu? Je pravda, že je-li potřeba, musí všichni bojovat za vlast. Nikdo však nikdy nepotřebuje bojovat za sebe. Nezáiskáváme tedy tím, že riskujeme pro naši bezpečnost, část toho, co bychom riskovali pro nás samé, kdybychom ji neměli?

KAPITOLA V.

O PRÁVU NA ŽIVOT A NA SMRT

Ptáte se, jak mohou soukromníci suverénu postoupit právo nakládat s jejich vlastním životem, když sami toto právo nemají. Řešení této otázky se zdá obtížné jen proto, že je špatně položena. Vždyť každý člověk má právo riskovat svůj život, aby jej zachoval. Řekl snad někdy někdo, že ten, kdo se vrhne z okna, aby unikl požáru, se dopouští sebevraždy? Byl někdy tento zločin přičítán tomu, kdo zahynul při bouři, třebaže o jejím nebezpečí věděl, když vsedal na loď?

Účelem společenské smlouvy je záchova smluvních stran. Kdo chce účel, chce i prostředky, a tyto prostředky jsou nerozlučně spojeny s některými riziky, ba i s některými ztrátami. Kdo chce svůj život uchovat na účet druhých, má jej také za ně dát, když je toho třeba. Zde již občan není posuzovatelem nebezpečí, jemuž se má podle zákona vystavit. Když mu kníže řekne, že je pro stát prospěšné, aby zemřel, má zemřít, protože jen pod touto podmínkou až dosud žil v bezpečí a protože

jeho život není již jen dobrodiním přírody, ale i podmíněným darem státu.

Z téměř stejného zorného úhlu se můžeme dívat na trest smrti ukládaný zločincům. Abychom se nestali obětí vraha, svolujeme s tím, že zemřeme, když se jím sami staneme. V této smlouvě pomýšlíme jen na to, abychom si zaručili svůj vlastní život, vzdálení toho, abychom jím nakládali. Nelze se také domýšlet, že by některá smluvní strana již předem uvažovala o tom, že se dá pověsit.

Každý zločinec, který útočí na společenské právo, se stává pro své zločiny vzbouřencem a zrádcem vlasti. Přestává být jejím členem, protože porušuje její zákony a dokonce s ní vede válku, jeho záchova se stává neslučitelná se záchovou státu. Jeden musí zahynout. Viník se však usmrcuje spíše jako nepřítel než jako občan. Soudní řízení a rozsudek jsou důkazem a vyjádřením, že porušil společenskou smlouvu a že proto již není členem státu. Protože by ale byl členem státu alespoň svým pobyt, má z něho být odstraněn: porušovatel úmluvy má být poslán do vyhnanství, veřejný nepřítel má být usmrcen. Takovýto nepřítel není právníkou osobou, ale člověkem, a válečným právem je usmrtit přemoženého.

Řekne se však, že odsouzení zločince je aktem jednotlivým. Správně. Toto odsouzení také nikterak nepřísluší suverénovi. Je to právo, které může suverén udílet, které ale nemůže sám vykonávat. Všechny mé představy spolu souvisejí, ale nemohu je najednou všechny vyložit.

Časté popravy jsou vždy znakem slabosti nebo liknavosti ve vládě. Vždyť není člověka tak špatného, aby jej nebylo možné učinit dobrým pro nějaký účel. Nemáme také právo usmrtit někoho pro výstrahu; leda toho, koho nemůžeme zachovat bez nebezpečí.

Pokud jde o právo udílet milost a vyjímat viníka z trestu daného zákonem a vysloveného soudcem, náleží jen tomu, kdo je nad soudcem a záko-

nem, tj. suverénovi, ale ani toto jeho právo není zcela jasné a případy, kdy ho užívá, jsou velmi řídké. V dobře řízeném státě je málo trestů — ne proto, že se často udílí milost, ale proto, že je málo zločinců. Když stát upadá, množství zločinů roste a tím je zajišťována jejich beztrestnost. Za římské republiky se nepokusili udílet milost ani senát, ani konzulové. Neudílel ji ani lid, i když někdy odvolal svůj vlastní rozsudek. Časté udílení milosti je předzvěstí, že zločiny toho brzy nebudou mít zapotřebí. Každý také vidí, kam to vede. Ale cítím, že mé srdce reptá a zadržuje mé pero. Ponechám tedy diskusi o těchto otázkách člověku spravedlivému, který se nikdy neprovinil a který sám nikdy neměl milosti zapotřebí.

KAPITOLA VI.

O ZÁKONU

Společenskou smlouvou jsme dali státnímu tělesu bytí a život. Teď jde o to, abychom mu zákonodárstvím dali pohyb a vůli, neboť původní akt, jímž se toto těleso tvoří a sjednocuje, mu neurčuje, co má činit, aby se zachovalo.

Co je dobré a co se shoduje s řádem, je takové z přirozené povahy věcí, nezávisle na lidských úmluvách. Všechna spravedlnost pochází od boha, on sám je jejím pramenem. Kdybychom ji také dovedli z této výše přijímat, nepotřebovali bychom ani vlády, ani zákonů. Všeobecná spravedlnost prýští nepochybně ze samotného rozumu. Má-li však být lidmi uznávána, musí být vzájemná. Uvažujeme-li o věcech lidsky, vidíme, že zákony spravedlnosti jsou mezi lidmi marné, chybí-li přirozená sankce. Když spravedlivý zachovává zákony vůči každému, aniž je kdo zachovává vůči němu, dostává se jen zlému dobra a spravedlivému zla. Je tedy třeba úmluv a zákonů, jež by spojily

práva s povinnostmi a spravedlnost by přivedly zpět k jejímu účelu. Ve stavu přírodním, kdy je vše společné, nejsem nikomu ničím povinen, protože jsem nikomu nic neslíbil; uznávám, že bližnímu náleží jen to, co je pro mne neužitečné. Ve stavu občanském, kde všechna práva jsou určena zákonem, je tomu ovšem jinak.

Ale co je tedy zákon? Pokud budeme s tímto slovem spojovat jen metafyzické představy, nebudeme si při dalším uvažování rozumět: když řekneme, co je to zákon přírodní, neznamená to ještě, že budeme lépe vědět, co je to zákon státní.

Již jsem se zmínil, že obecná vůle se nemůže týkat jednotlivého předmětu. Tento zvláštní předmět je buď ve státě, nebo mimo stát. Je-li mimo stát, není vůle, která je mu cizí, ve vztahu k němu obecnou. Je-li tento předmět ve státě, je jeho částí. Mezi celkem a jeho částí se pak tvoří vztah, který z nich činí dvě oddělené bytosti: jednou je část, druhou je celek bez této části. Celek bez části však není celkem. Pokud tento vztah trvá, není již celek celkem, ale dvěma nestejnými částmi, z čehož plyne, že vůle jedné části není již obecnou vůlí ve vztahu k druhé části.

Když se však celý národ ustanovuje o celém národě, všímá si jen sebe, a proto tvořící se vztah je vztahem celého předmětu pod určitým hlediskem k celému předmětu pod jiným hlediskem, ale celek není dělen. Předmět, o němž se ustanovuje, je potom obecný jako vůle, která ustanovuje. Tento akt nazývám zákonem.

Říkám-li, že předmět zákonů je vždy obecný, rozumím tím, že zákon si všímá činů jako abstraktních a poddaných jako celku, ale nikdy ne jednotlivého činu nebo člověka jako jedince. Zákon tedy může stanovit výhody, ale nemůže žádnou jmenovitě nikomu dát. Zákon může stanovit několik tříd občanů a určit také i vlastnosti, které budou opravňovat příslušnost k těmto třídám, ale nemůže jmenovitě označit, že ten a ten bude příslušet tam

a tam. Může zavést královskou vládu a dědičnou posloupnost, nemůže však zvolit krále ani jmenovat královskou rodinu. Krátce řečeno, žádná činnost, která má vztah k zvláštnímu předmětu, k moci zákonodárné nepatří.

Z této představy je okamžitě patrné, že se již nemusíme ptát, komu přísluší dělat zákony, když jsou to akty obecné vůle, nebo zda je kníže nad zákonem, když je členem státu, ani zda zákon může být nespravedlivý, když nikdo není nespravedlivý sám k sobě, ani zda jsme svobodní a zároveň podrobeni zákonům, když zákony jsou jen zaznamenáním našich vůlí.

Jelikož zákon spojuje všeobecnost vůle s všeobecností předmětu, je zřejmé, že to, co nařídí člověk, ať je jaký chce, o své újmě, není zákonem. I to, co nařídí suverén o jednotlivém předmětu, není zákonem, ale jen dekretem; není to aktem svrchovanosti, ale aktem úředním.

Nazývám tedy republikou každý stát řízený zákony, ať je forma správy jakákoli, neboť jedině tehdy vládne veřejný zájem a stát něčím je. Každá vláda řízená zákony je republikánská.¹ Co je to vláda, to vysvětlím později.

Zákony jsou vlastně jen podmínkami občanského sdružení. Lid, jenž je zákonům podřízený, má být také jejich původcem, neboť upravovat podmínky společnosti přísluší jen těm, kteří se sdružují. Jak je však upravit? Stane se tak obecnou shodou, náhlým vnuknutím, nebo má státní těleso orgán, který by vyjadřoval jeho vůli? Kdo mu dá potřebnou předvídatost, aby z těchto podmínek tvořil akty, jež by předem vyhlášoval? Jak se bude vyjadřovat v okamžiku potřeby? Jak slepý dav, který často neví, co chce, protože zřídka ví, co je k jeho

¹ Nerozumím pod tímto slovem jenom aristokracii nebo demokracii, ale každou vládu řízenou obecnou vůlí, kterou je zákon. Vláda je zákonou tehdy, nesměšuje-li se se suverénem a je-li jeho sluhou. Tehdy je republikou i monarchie. Toto chci objasnit v následující knize.

dobru, bude sám provádět záměr tak veliký a tak nesnadný, jako je vytvoření zákonodárné soustavy? Sám od sebe chce lid vždy dobro, ale sám od sebe je vždy nevidí. Obecná vůle je vždy správná, ale ti, kteří ji vedou, nejsou vždy osvícení. Je třeba ukázat jí předměty takové, jakými jsou, někdy i takové, jakými se jí mají jevit, ukázat jí dobrou cestu, kterou hledá, ochránit ji proti svodům zvláštních vůlí, přiblížit jejím očím místa a časy, zvažovat přitažlivost přítomných a citelných výhod nebezpečím vzdálených a skrytých zel. Soukromníci vidí dobro, ale zavrhuji jej, veřejnost chce dobro, ale nevidí jej. Všichni stejně potřebují, aby je někdo vedl. Je třeba zavázat soukromníky k tomu, aby své vůle uvedli ve shodu se svým rozumem. Je třeba naučit veřejnost, aby poznala, co chce. Potom z obecného osvícení vyplyne spojení soudnosti a vůle ve společenském tělese, odtud přesná součinnost částí a nakonec i největší moc celku. Z toho všeho se rodí také nutnost zákonodárce.

KAPITOLA VII.

O ZÁKONODÁRCI

Abychom objevili taková společenská pravidla, jež by národům nejlépe vyhovovala, bylo by třeba vyšší rozumné bytosti, která by viděla všechny lidské vášně, ale žádnou z nich by nepocitovala, která by neměla žádnou podobnost s naší přirozeností, ale důkladně by ji znala, která by se chtěla zabývat naším štěstím přes to, že její štěstí by bylo na nás nezávislé, a která by mohla pracovat v jednom století, ale plody své práce sklízet v druhém,¹ tj. získá-

¹ Národ se stává slavným teprve tehdy, když se jeho zákonodárství začíná chýlit ke konci. Není známo, po kolik století již zabezpečovalo Lykurgovo zřízení Spartanům štěstí, když o ně začalo jít ostatnímu Řecku.

vat si vzdálenou slávu během času. Bylo by třeba, aby lidem dávali zákony bozi.

Stejně jako usuzoval Caligula, pokud jde o skutečnost, uvažoval i Platón, pokud jde o právo, když definoval člověka občanského nebo královského, kterého hledá ve své knize o vládě. Ale je-li pravda, že veliký kníže je člověkem vzácným, jak je tomu s velikým zákonodárcem? Kníže má jen sledovat vzor, který zákonodárce navrhl. Jeden je mechanikem, který vynalezl stroj, druhý je jen dělníkem, který jej sestavil a uvedl v pohyb. Při zrození společností, praví Montesquieu, dělají hlavy států zřízení a zřízení pak vytváří hlavy států.

Ten, kdo se odváží dát národu ústavu, má se také cítit schopným změnit takřka lidskou přirozenost, změnit každého jedince, který sám o sobě je celkem dokonalým a samostatným, v součást většího celku, od něhož tento jedinec jaksi obdrží svůj život a své bytí. Má být schopný změnit lidskou přirozenost, zdokonalit ji, nahradit fyzickou a nezávislou existenci, kterou jsme všichni dostali od přírody, existencí dílčí a mravní. Je třeba, aby člověku odňal jeho vlastní síly a nahradil je silami, jež jsou mu cizí a jichž nemůže užívat bez pomoci jiného. Čím více jsou tyto přirozené síly umrtveny a vyhlazeny a čím větší a trvalejší jsou síly získané, tím je zřízení dokonalejší a pevnější. Můžeme tedy říci, že zákonodárství je na nejvyšším dosažitelném bodě dokonalosti tehdy, není-li žádný občan ničím, nemůže-li nic, leda skrze druhé, a rovná-li se získaná síla celku nebo převyšuje-li součet přirozených sil všech jedinců.

Zákonodárce je ve státě člověkem v každém směru neobyčejným — svým duchem i svým postavením. Toto postavení není ani úřadem, ani svrchovanou mocí. Dává republice ústavu, ale nevchází do této ústavy. Je to zvláštní a vyšší funkce, která nemá nic společného s lidským panováním, neboť jestliže ten, kdo rozkazuje lidem, nemá rozkazovat zákonům, nemá ten, kdo rozkazuje záko-

nům, zase rozkazovat lidem. Jinak by tyto zákony, sluhové jeho vášní, jenom prodlužovaly jeho nespravedlnosti a on by nikdy nemohl zabránit tomu, aby zvláštní záměry neporušily posvátnost jeho díla.

Než dal Lykurgos své vlasti zákony, zřekl se své královské hodnosti. Zvykem většiny řeckých měst bylo, že svěřovala své zřízení cizincům. Tento zvyk často napodobovaly novodobé italské republiky. Učinila tak i Ženeva a zdá se, že učinila dobře.¹ V nejkrásnějším věku Říma se v jeho lůně zrodili všichni zločinci tyranie a on se začal blížít ke své záhubě, a to proto, že sloučil do jedné rukou zákonodárnou pravomoc i svrchovanou moc.

Avšak ani decemvirové si nikdy neosobili právo vydat nějaký zákon jenom ze své pravomoci. Nic z toho, co vám navrhuje, říkali lidu, se nemůže stát zákonem bez vašeho svolení. Římanci, buďte sami původci zákonů, které mají tvořit vaše štěstí.

Ten, kdo sepisuje zákony, tedy žádné zákonodárné právo nemá nebo nemá mít a lid, i kdyby to sám chtěl, se tohoto nepřenosného práva nemůže zbavit, protože podle základní smlouvy soukromníky zavazuje jen obecná vůle a protože nikdy si nemůžeme být jisti, že vůle jednotlivce se shoduje s vůlí obecnou, dokud jsme ji nepodrobili svobodnému hlasování lidu. Již jsem to řekl, ale není neúčinné to zopakovat.

V zákonodárném díle tak nalézáme dvě věci, které se zdají být neslučitelné: dílo, jež je nad lidské síly, a pravomoc k jeho vykonání, která není ničím.

Naši pozornost zasluhuje i další nesnáze. Mudrcům, kteří by k obecnému lidu nehovořili jeho

¹ Ti, kdo se dívají na Kalvína jen jako na teologa, nevidí celý rozsah jeho génia. Redakce našich moudrých adiktů, jež je převážně jeho prací, je mu ke cti právě tak jako jeho zřízení. Dokud nevyhasne naše láska k vlasti a ke svobodě, nepřestaneme žehnat památce tohoto velkého muže, ať čas přinese sebevětší převraty v našem náboženství.

jazykem, ale svým jazykem, by lid nerozuměl. Je však tisíce druhů představ, jež nelze do řeči lidu přeložit. Příliš všeobecná hlediska a příliš vzdálené předměty jsou stejně mimo jeho odsah. Jednotlivci si nesnadno uvědomují výhody, kterých se jim dostává za ustavičné odříkání, jež ukládají dobré zákony. Jim vyhovuje především program vlády, který má vztah k jejich individuálním zájmům. Aby si mohl rodící se národ oblíbit zdravé zásady politiky a řídit se základními pravidly státních důvodů, bylo by třeba, aby se účinek mohl stát příčinou, aby společenský duch, který má být dílem zřízení, řídil samo zřízení a aby lidé byli před zákony tím, čím se mají stát díky zákonům. Když tedy zákonodárce nemůže užít ani násilí, ani přesvědčování, je nutné, aby se uchýlil k takové autoritě, která by mohla uchvátit, aniž by použila násilí, a přemluvit, aniž by přesvědčovala.

To ve všech dobách nutilo otce národů, aby se dovolávali zákroku nebe a bohům připisovali svou vlastní moudrost, protože lid, podrobený zákonům státu stejně jako zákonům přírody a poznávající stejnou moc ve stvoření člověka jako ve stvoření obce, svobodně poslouchá a poslušně nese jeho obecného blaha.

Zákonodárce tedy vkládá rozhodování do úst nesmrtelných, jež jsou povzneseni nad dosah obyčejných lidí, aby božskou autoritou uchvátil ty, které nemohla zviklat lidská moudrost.¹ Každému člověku však nenáleží, aby nechal mluvit bohy, a každému také nelze věřit, že je jejich tlumočnickem. Jediným zázrakem, který má prokázat zákonodárcovo poslání, je jeho veliký duch. Každý člověk může rýt do kamenných desek, věštit, před-

¹ U žádného národa, praví Machiavelli, opravdu nikdy nebyl vynikající zákonodárce, který by se nebyl dovolával boha, protože by se jinak jeho zákony nebyly přijaly a protože mnoho užitečných pravd, které může mudrc znát, nemá v sobě tak samozřejmé důvody, jež by o tom přesvědčily druhé. (Discorsi sopra Tito Livio, lib. I. cap. XI.)

stírat tajný styk s nějakým božstvem, vycvičit ptáka, aby mu šeptal do ucha, nebo nalézt jiné hrubé prostředky, jimiž by vzbuzoval úctu lidu. Kdo však umí jen toto, nezaloží nikdy říši. Může shromáždit jen stádo pomatených, ale jeho výstřední dílo zajde současně s ním. Klamná kouzla tvoří jen pomíjející pouto. Trvalé pouto může vytvořit jen moudrost. Židovský zákon, který stále trvá, i zákon dítěte Izmaelova, jež od desátého století řídí polovinu světa, ještě dnes hlásají velikost mužů, kteří je vydali. Pyšná filozofie nebo zaslepený stranický duch v nich sice vidí jen šťastné podvodníky, ale opravdový politik obdivuje v jejich zřízení velikého a mocného génia, který řídí trvalá zřízení.

Z toho všeho však nemusíme dělat takový závěr, jako Earburton. Politika a náboženství u nás nemají společný předmět. Jedno je jen nástrojem druhého při vzniku národů.

KAPITOLA VIII. O NÁRODU

Tak jako stavitel nejdříve pozoruje a zkoumá půdu, aby zjistil, snese-li tíži veliké budovy, kterou chce postavit, tak také moudrý ústavodárce nejdříve zkouší, zda je národ schopen snášet zákony, které chce pro něj vytvořit. Platón odmítl dát zákony Arkádanům a Kyreňanům proto, že věděl, že tyto dva národy jsou bohaté a nemohly by snést rovnost, a na Krétě vidíme dobré zákony a špatné lidi proto, že Mínos podřídil kázní lid obtíženým neřestmi.

Na zemi se skvělo tisíce národů, které by nikdy nebyly mohly dobré zákony snést, i těch národů, které by je byly mohly snést, ale měly k tomu z celého svého trvání jen zcela krátký čas. Národy, stejně jako lidé, jsou většinou učenlivé jen ve svém

mládí. Když stárnou, stávají se nenapravitelnými. Chtít odstranit jednou ustálené zvyky a zakořeněné předsudky je nebezpečným a marným záměrem. Lid ani nemůže snést, aby se jeho neduhů někdo dotkl, aby je zničil. Podobá se těm hloupým nemocným, kteří nemají žádnou odvahu a kteří se chvějí, když spatří lékaře.

Tak jako některé nemoci popletou nemocným hlavu a odnímají jim vzpomínku na minulost, tak se někdy během trvání států vyskytují prudká období, kdy revoluce působí na lid tak, jako krize na některé jedince, kdy hrůzu z minulosti zastupuje zapomnění a kdy stát, podnícený občanskými válkami, se takřka znovu rodí ze svého popele, povstává z náručí smrti a nabývá opět sílu mládí. Takovou byla Sparta v době Lykurgově, takovým byl Řím po Tarquiniovcích, takovými byly za našich dob Holandsko a Švýcarsko po vypuzení tyranů.

Tyto události jsou však řídké. Jsou to výjimky, jejichž příčina tkví vždy ve zvláštní ústavě státu. Nemohou se také vyskytnout dvakrát u téhož národa, protože národ se může osvobodit jen tehdy, je-li dosud barbarský, ale nikoli tehdy, když se již občanská vzpruha opotřebovala. Tehdy jej nepokoje a revoluce mohou zničit, ale nemohou jej již obnovit. Jakmile se jeho pouta zlomí, rozpadá se a přestává existovat. Takový národ potřebuje pána, a ne osvoboditele. Svobodní národové, vzpomeňte na tuto zásadu: svoboda se může získat, ale nemůže se nikdy znovu nabýt.

Mládí není dětství. Národové, stejně tak jako lidé, mají dobu mládí nebo, chcete-li, dobu zrání, a teprve pak je možno podrobit je zákonům. Někdy však zralost národa nelze snadno poznat a předčasné dílo je vždy pochybené. Jeden národ je poddajným hned při zrození, jiný takovým není ani po desíti stoletích. Rusové nebudou opravdově spořádání nikdy, protože byli spořádání příliš brzy. Petr měl génia nápodoby, ale neměl pravého

génia, který tvoří a činí vše z ničeho. Z věcí, které učinil, byly některé dobré, ale většina byla nevhodná. Viděl, že jeho národ je barbarský, ale neviděl, že není zralý pro státní pořádek. Chtěl jej zcivilizovat, ale měl jej jen otužit. Chtěl hned vytvořit Němce, Angličany, když měl nejprve vytvořit Rusy. Zabránil svým poddaným v tom, aby se někdy stali tím, čím se mohli stát, protože je přesvědčoval, že jsou tím, čím nebyli. Takto někdy cvičí svého žáka francouzský učitel. Žák se v dětství na chvíli zaskví, a pak již nikdy ničím není. Ruská říše si bude chtít podrobit Evropu, ale bude sama podrobena Tatary, svými poddanými a sousedy. Ti se stanou pány nejen této říše, ale i našimi. Tento převrat se mi zdá neodvratný a všichni králové Evropy se také chovají tak, jako by jej chtěli uskálit.

KAPITOLA IX. POKRAČOVÁNÍ

Příroda dala postavě dobře urostlého člověka určité meze. Překročí-li je, vytváří jen obry nebo trpaslíky. A stejně tomu je, pokud jde o nejlepší ústavu státu. Také rozsah státu musí mít určité meze: stát nesmí být ani příliš veliký, aby mohl být dobře ovládán, ale nesmí být ani příliš malý, aby se mohl sám udržet. Každé státní těleso má maximum síly, které by nemělo překročit, od kterého se však často vzdaluje ve snaze stát se co největším. Čím více se společenské pouto rozpíná, tím více se uvolňuje. Malý stát je obvykle poměrně silnější než velký stát.

Tuto zásadu dokazuje tisíc příčin. Předně se správa stává při velkých vzdálenostech namáhavější, tak jako se závaží stává na konci delší páky těžší. Dále můžeme říci, že čím je stát větší, tím je jeho správa nákladnější, protože je členitější:

svoji správu má každé město, každý okres, každá provincie, velká gubernie, satrapie i vicekrálovství. Čím výše stoupáme, tím je správa dražší, ale vždy ji musí platit ubohý lid. Naposled přijde správa nejvyšší a nejnákladnější. Poddaní jsou neustále přetěžováni a vyčerpáváni, a přesto jsou všemi těmito různými řády spravováni mnohem hůře, než kdyby nad nimi byl jen jediný řád. Když se pak vyskytnou mimořádné případy, nezbyvají pro ně prostředky a stát je vždy na pokraji své záhuby.

To ale není vše. K tomu, že vláda není dost silná a ani dost rychlá, aby docílila poslušnosti zákonů, a zamezila týráním, napravila zneužívání a zabránila buřičským podnikům, které se mohou ve vzdálených místech objevit, je třeba přičíst i to, že lid má méně lásky ke svým nadřízeným, protože je nikdy nevidí, ke své vlasti, protože mu připadá nedozírná, i ke svým spluobčanům, protože jsou si většinou navzájem cizí. Tytéž zákony nemohou vyhovovat tolika různým národům, které mají rozličné mravy, žijí v různém podnebí a nemohou snést stejnou formu vlády. Plodí mezi nimi jen nesváry a zmatky. Lidé, kteří žijí pod týmiž nadřízenými, jsou ve stálém styku, přecházejí a žení se jedni s druhými, ale jsou podrobena různým zvykům, nikdy dobře nevědí, jestli jim jejich majetek opravdu patří. V tomto množství lidí, kteří se navzájem neznají, které shromáždilo na jednom místě jen sídlo nejvyšší správy, zůstávají talenty nevyužity, ctnosti nepovšimnuty a neřesti nepotrestány. Vládnoucí jsou zasypáni tolika záležitostmi, že stát řídí pomocníci. Všechnu veřejnou péči pohlcují opatření nezbytná k udržení všeobecné autority, které se chce tolik vzdálených úředníků vymknout nebo ji klamat. Ve prospěch lidu se již veřejné péče nedostává. Zbývá sotva na jeho obranu, když je toho zapotřebí. A tak státní těleso, které je na svou ústavu příliš veliké, ochabuje a hyne rozdrceno svou vlastní tíží.

Stát si ovšem musí vytvořit určitý základ, chce-li být pevný, chce-li odolat otřesům, které jej jistě postihnou, a chce-li snést námahy, které bude muset podstoupit, aby se udržel. Všechny národy mají totiž jistý druh odstředivé síly, kterou na sebe ustavičně vzájemně působí, všechny se snaží zvětšit se na úkor svých sousedů. Slabé národy jsou v nebezpečí, že budou brzy pohlceny. Každý národ se může uchovat jen tehdy, je-li s ostatními v jisté rovnováze, čímž je tlak všude skoro stejný.

Vidíme tedy, že jsou důvody jak pro rozšiřování státu, tak i pro omezování jeho velikosti. Takový poměr mezi oběma možnostmi, který by byl pro zachování státu nejvýhodnější, však může nalézt jen velmi dobrý politik. Můžeme říci, že prvé důvody, které jsou jen vnější a relativní, se mají podřídit důvodům druhým, které jsou vnitřní a absolutní. Ze všeho nejdříve se však má vytvořit zdravá a silná ústava. Má se více spoléhat na moc, jež se rodí z dobré vlády, než na prostředky, které může škýtat veliké území.

Byly však i státy ustavené tak, že nutnost výboje vyplývala za samotné jejich ústavy. Takové státy se musely neustále zvětšovat, aby se udržely. Možná, že pokládaly tuto nutnost za šťastnou, i když jim ukazovala nevyhnutelný okamžik jejich pádu a konečnou lhůtu jejich velikosti.

KAPITOLA X. POKRAČOVÁNÍ

Státní těleso můžeme měřit dvojím způsobem: podle rozsahu území a podle počtu obyvatel. Správný poměr mezi těmito dvěma měřítky určuje nejvýhodnější velikost státu. Stát tvoří lidé, které živí půda. Je tedy třeba, aby území stačilo k obživě svých obyvatel, nebo aby bylo jen tolik obyvatel, kolik jich země může uživit. V tomto správném

poměru spočívá maximum síly daného národa. Je-li území nadbytek, je jeho ochrana nákladná, obdělávání půdy nedostatečné a výnos nadbytečný; je to příští příčina obranných válek. Je-li území nedostatek, nestačí k obživě obyvatel a stát je závislý na sousedních státech; to je příští příčina útočných válek. Každý národ, kterému poloha jeho území určuje jen volbu mezi obchodem a válkou, je sám v sobě slabý. Jeho existence je vždy nejistá a krátká, závisí na jeho sousedech a na událostech. Ujařmuje a je mocným, nebo je ujařmován a není ničím. Svobodným se může udržet jen svou malostí nebo svou velikostí.

Pevný vztah mezi rozsahem území a počtem lidí nelze číselně stanovit, protože jsou rozdíly v hodnotě půdy, ve stupních její plodnosti, v povaze jejích produktů, ve vlivu podnebí, a protože jsou i rozdíly v povaze lidí, kteří území obývají: jedni žijí v úrodném kraji, ale spotřebují málo, druhí žijí v neúrodné oblasti, ale spotřebují mnoho. Je třeba přihlížet také k větší nebo menší plodnosti žen, k tomu, je-li kraj pro obyvatelstvo více nebo méně příznivý, ke změnám, které zákonodárce svými opatřeními podle očekávání způsobí. Zákonodárce tedy nesmí svůj úsudek opírat o to, co vidí, ale o to, co předvídá. Nesmí také počítat pouze s dosavadním stavem populace, ale s tím, k němuž se přirozeně dospěje. Kromě toho jsou tisíce možností, kdy zvláštní nahodilé vlastnosti místa vyžadují nebo dovolují, aby území bylo větší, než by se zdálo nutným. Většího území je třeba v hornatém kraji, kde dobývání produktů, totiž lesy, pastviny vyžadují méně práce, kde, jak víme ze zkušenosti, jsou ženy plodnější než v rovinách a kde je hodně strmých svahů, ale jen málo rovných ploch vhodných k pěstování rostlin. Ve skalnatých nebo písčítých a téměř neplodných oblastech při mořském břehu stačí území menší, protože zde může plodiny země z velké části nahradit rybolov, protože zde musejí lidé žít pospolitěji, aby se ubránili pirátům,

a protože zde je víc možností zbavit zemi nadbytečných obyvatel přesídlením do kolonií.

K těmto podmínkám ústavního zřízení národa je třeba připojit i podmínku, která nemůže nahradit žádnou jinou a bez které jsou všechny ostatní neužitečné: aby národ měl nadbytek a mír. Doba uspořádání státu je totiž okamžikem, kdy je nejméně odolný a kdy jej lze nejsnáze zničit, tak jako když se tvoří prapor. Odpor se snadněji klade za naprostého nepořádku než v době klíčení, kdy se každý zabývá svými záležitostmi, a nikoli nebezpečím. Stát je nevyhnutelně vyvrácen, ať již v této době krize nastane válka, hlad nebo povstání.

Nelze říci, že by nebylo vlád, které se ustavily právě v době takových bouří. Tyto vlády však potom stát přivedou do záhuby. Uchvatitelé využívají těchto dob zmatků, aby pod ochranou obecné hrůzy dali odhlasovat destruktivní zákony, které by lid při chladné rozvaze nikdy nepřijal. Podle volby okamžiku zřízení se nejbezpečněji rezezná dílo zákonodárcovo od díla tyranova.

Který národ je tedy způsobilý k zákonodárství? Ten, který je již vázán svazkem původu, zájmu nebo úmluvy, ale nenesl ještě vůbec práve jeho zákonů, ten, který nemá ani zvyklostí, ani zakořeněných předsudků, ten, který se neobává, že podlehne náhlému vpádu, ten, který může sám odolat každému ze sousedů, aniž se s nimi dává do hádek, nebo který může použít jednoho souseda, aby zahnal druhého, ten, jehož každý člen může být znám všem, ten, jehož žádný člen se nemusí zatížit větším břemenem, než může snést, ten, který se může obejít bez ostatních národů a bez kterého se mohou obejít ostatní národy,¹ ten, který není

¹ Když se dva sousední národy nemohou obejít jeden bez druhého, je to situace pro jeden národ velmi těžká a pro druhý nebezpečná. V podobném případě se každý moudrý národ bude rychle snažit, aby se této závislosti zbavil. Republika Tlaxcala, vklíněná do Mexické říše, se raději obešla bez soli, než aby ji kupovala od Mexičanů nebo ji od nich

ani bohatý, ani chudý, a může si stačit sám, ten, který slučuje trvalost starého národa s učenlivostí národa nového. Pro zákonodárství je vždy méně namáhavé zavést to, co je třeba, než zničit to, co je již nepotřebné. A protože je nesnadné nalézt přirozenou prostotu spojenou se společenskými potřebami, bývá jeho úspěch nevelký. Je pravda, že se tyto podmínky těžko nacházejí pohromadě. Však také vidíme málo států, které jsou dobře ustaveny.

V Evropě je jeden kraj, který je ještě schopný zákonodárství; je to ostrov Korsika. Cena a vytrvalost, se kterou jeho statečný lid dovedl opět získat a hájit svou svobodu, by zasluhovaly, aby jej nějaký moudrý muž naučil, jak si má svou svobodu uchovat. Mám předtuchu, že tento malý ostrov jednou udiví celou Evropu.

KAPITOLA XI. O RŮZNÝCH SOUSTAVÁCH ZÁKONODÁRSTVÍ

Když zkoumáme, v čem přesně záleží největší blaho všech, jež má být cílem každé zákonodárné soustavy, shledáme, že se redukuje na tyto dva hlavní předměty: svobodu a rovnost. Na svobodu proto, že čím více je závislosti jedinců, tím více síly se odnímá státnímu tělesu, na rovnost proto, že se bez ní svoboda nemůže udržet.

Co je to občanská svoboda, to jsem již řekl. Co se týká rovnosti, nesmíme pod tímto slovem rozumět, že by stupně moci a bohatství byly zcela stejné. Pokud jde o moc, uplatňovala by se bez

dokonce přijímala zadarmo. Moudří Tlaxcalané poznali léčku skrytou za touto štědrostí, a tak si udrželi svobodu. Nakonec byl tento malý stát, uzavřený v této veliké říši, nástrojem její zhouby.

jakéhokoli násilí, jen podle hodnosti a zákonů. Pokud jde o bohatství, nebyl by žádný občan tak bohatý, aby si mohl koupit jiného občana, a žádný by nebyl tak chudý, aby se musel prodávat.¹ To předpokládá u velikých omezit jmění a vliv, u malých lakomství a chtivost.

Ríká se, že tato rovnost je jen preludem hloubování, který ve skutečnosti nemůže existovat. Je-li však zneužívání nevyhnutelné, znamená to snad, že se nemá alespoň upravit? Právě proto, že síla věcí vždy směřuje k tomu, aby rovnost zničila, má síla zákonodárství vždy směřovat k tomu, aby ji udržela.

Tyto všeobecné účely každé dobré ústavy se však mají v každé zemi přizpůsobit poměrům plynoucím jak z místní polohy, tak z povahy obyvatel, právě pro tyto různé poměry je třeba každému národu určit zvláštní soustavu zřízení, která by byla nejlepší ne snad sama o sobě, ale pro stát, pro který je určena. Je vaše zem neúrodná nebo pro obyvatele území příliš malá? Obrátte se k průmyslu a řemeslům. Jejich výrobky vyměníte za potraviny, které vám chybějí. Máte bohaté roviny a úrodné svahy, ale nedostatek obyvatel? Věnujte veškerou svou péči rolnictví, které rozmnožuje počet lidí, a zapuďte řemesla, která by jen dokončila odlidnění země tím, že by na několika málo místech shromáždila tu trochu obyvatel, kterou máte.² Zaujímáte rozsáhlá a pohodlná pobřeží? Pokryjte moře loďmi, pěstujte obchod a plavbu. Budete žít skvěle, avšak krátce. Svlažuje moře na vašich břeh-

¹ Chcete-li tedy stát upevnit, přiblížte k sobě pokud možno krajnosti; netrpte ani lidí bohaté, ani žebráky. Tyto dva stavy, přirozeně nerozlučné, jsou pro společné blaho stejně zhoubné. Jeden plodí tyranu a druhý ty, kteří tyranii podporují. Mezi nimi se vždy vede obchod s obecnou svobodou: jeden ji kupuje a druhý ji prodává.

² Některá odvětví vnějšího obchodu, říká pan d'Argenson, mají pro království jako celek jen klamný užitek. Mohou obohatit několik soukromníků nebo dokonce několik měst, avšak národ jako celek tím nic nezíská.

zích jen nepřístupná skaliska? Zůstaňte barbary a živte se rybami. Budete tak žít klidněji a jistě šťastněji. Můžeme tedy říci, že kromě zásad, jež jsou společné pro všechny národy, obsahuje v sobě každý národ nějakou příčinu, která seřazuje tyto zásady zvláštním způsobem a činí tak jeho zákonodárství vhodným jen pro něho samého. Tak pro Hebrejce a později pro Araby bylo hlavním účelem náboženství, pro Atéňany vědy, pro Kartágo a Tyr obchod, pro Rhodos námořnictví, pro Spartu válka a pro Řím ctnost. Autor Ducha zákonů na spoustě příkladů ukázal, jakým uměním řídí zákonodárce státní zřízení směrem ke každému tomuto účelu.

Ústava státu je pevná a trvalá, když se přirozené vztahy a zákony vždy shodují ve stejných bodech, když zákony takřka jen zajišťují, doprovázejí, opravují přirozené vztahy. Jestliže se však zákonodárce zmýlí v předmětu a zvolí zásadu, která neplyne z přirozené povahy věci, jestliže jedna zásada směřuje k otroctví a druhá ke svobodě, jedna k bohatství a druhá k populaci, jedna k míru a druhá k dobývání, zákony poněmhu zeslábnou, ústava se zkaží a stát se bude neustále otrásat, až se zničí nebo změní a vlády se opět chopí nepřemožitelná přirozenost.

KAPITOLA XII.

ROZDĚLENÍ ZÁKONŮ

Abychom mohli celek dobře uspořádat nebo abychom mohli dát státu pokud možno nejlepší formu, musíme si všimnout různých vztahů. Předně se musíme věnovat vztahu celku k celku nebo suveréna ke státu, protože činnost celého tělesa působí především sama na sebe. Jak později uvidíme, skládá se tento vztah ze zprostředkujících členů.

Zákony, které tento vztah upravují, se nazývají zákony státními. Pokud jsou tyto zákony moudré, jsou nikoli bezdůvodně označovány také jako zákony základní. Protože v každém státě je jen jeden způsob uspořádání dobrý, má se ho národ, který jej našel, důsledně držet. Je-li však zavedený řád špatný, proč bychom měli zákony, které mu brání v tom, aby byl dobrý, pokládat za základní? Ostatně národ je pánem, který vždy může změnit své zákony, i ty nejlepší, neboť chce-li sám sobě ublížit, kdo má právo mu v tom bránit?

Druhým vztahem je vzájemný vztah členů a vztah jednotlivých členů k celému tělesu. V prvním směru má být tento vztah pokud možno malý, ale ve druhém směru pokud možno veliký, aby tak každý občan byl dokonale nezávislý na všech druhých občanech, ale nesmírně závislý na obci. Tohoto stavu se docílí vždy stejnými prostředky, protože jen moc státu tvoří svobodu jeho členů. Z tohoto druhého vztahu se rodí zákony občanského práva.

Můžeme pozorovat ještě třetí druh vztahu mezi člověkem a zákonem, totiž neuposlechnutí trestu. Tento vztah dává podnět k zavedení trestních zákonů, které nejsou ani tak zvláštním druhem zákonů jako spíše sankcí na zákony ostatní.

K těmto třem druhům zákonů se druzí čtvrtý druh, nejdůležitější ze všech, který se nevrývá ani do mramoru, ani do zvonoviny, ale do srdcí občanů. Tento druh zákonů tvoří opravdovou ústavu státu. Denně čerpá nové síly, znovuoživuje nebo nahrazuje ostatní zákony, když stárnou nebo uhasínají, udržuje lid v duchu jeho ústavy a nahrazuje poznenáhlu sílu autority silou zvyku. Mluví o mravech, o zvycích a zvláště o veřejném mínění. Tento druh zákonů naši politikové neznají, i když na něm závisí úspěch ostatních zákonů. Tímto čtvrtým druhem zákonů se tajně zabývá veliký zákonodárce, když se zdá, že se omezuje jen na zvláštní předpisy, které jsou jen obloukem klenby,

jejíž neochvějný svorník tvoří mravy rodící se pomaleji.

Mého předmětu se ze všech těchto různých druhů zákonů týkají jedině státní zákony, které určují formu vlády.

Dříve, než budeme hovořit o různých formách vlády, pokusme se stanovit přesný smysl tohoto slova, neboť ještě nebyl dobře vysvětlen.

KAPITOLA I. O VLÁDĚ VŮBEC

Upozorňuji čtenáře, že tato kapitola se musí číst opatrně a že nebude jasná tomu, kdo nebude pozorný.

Každé svobodné jednání má dvě nerozlučně spjaté příčiny: jednu mravní, totiž vůli, která určuje činy, a druhou fyzickou, totiž sílu, která je provádí. Jdu-li k nějakému předmětu, je třeba, abych tam za prvé chtěl jít, a za druhé, aby mě tam mé nohy nesly. Chce-li mrzák běžet a čilý člověk nechce běžet, zůstanou oba dva na místě. Tytéž hybné síly má státní těleso. Také u něho rozeznáváme sílu a vůli. Jeho vůle se nazývá zákonodárnou mocí a jeho síla výkonnou mocí. Bez jejich součinnosti se nic neděje, nebo se nemá dít.

Řekli jsme již, že zákonodárná moc náleží pouze lidu. Výkonná moc, jak je vidět ze shora dokázaných zásad, však celku patřit nemůže, protože spočívá pouze v jednotlivých aktech, které nepatří do oboru zákonů a tedy ani do oboru suveréna, jehož všechny činy mohou být jen zákony.

Výkonná moc tedy potřebuje vhodného činitele, který by ji sjednocoval a uváděl v činnost podle pokynů obecné vůle, který by spojoval stát a suveréna a byl tak ve veřejné osobě tím, čím je v člověku spojení těla a duše. Tímto činitelem je ve státě vláda.

Vláda bývá směřována se suverénem, což je chybné, neboť je jenom jeho sluhou.

Co je to vláda? Je to těleso, které má zprostředkovávat vzájemný styk mezi poddanými a suverénem a které je pověřené provádět to, co ustanoví zákony, a udržovat občanské i politické svobody.

Členové tohoto tělesa se nazývají úředníky nebo králi, tj. vládci, a celé těleso se jmenuje kníže.¹ Ti, kdož tvrdí, že akt, kterým se národ podrobuje vládnoucím, není smlouvou, mají tedy pravdu. Není to nic jiného než plná moc, zaměstnání, v němž prostí služebníci suveréna vykonávají jeho jménem moc, jejímž deponitářem je učinil, moc, kterou suverén může kdykoli omezit, pozměnit nebo vzít zpět, protože zcizení takového práva je neslučitelné s přirozenou povahou společenského tělesa a odporuje cílům sdružení.

Vládou nebo nejvyšší správou nazývám tedy zákonný výkon výkonné moci a knížetem nebo úředníkem člověka nebo těleso pověřené touto správou.

Ve vládě jsou zprostředkující síly, jejichž vztahy tvoří vztah celku k celku a suveréna ke státu. Tento poslední vztah si můžeme představit jako vztah krajních členů úměry, jejímž středním členem je vláda. Vláda dostává od suveréna rozkazy, které dává lidu. Aby byl stát ve správné rovnováze, musí, když se vše vyváží, být rovnost mezi produktem nebo mocí vlády jako takové a produktem a mocí občanů, kteří jsou na jedné straně suverény a na druhé straně poddanými.

Jestliže se některý z těchto tří členů změní, úměrnost se okamžitě poruší. Chce-li suverén vládnout, chce-li úřad vydávat zákony nebo odmítají-li poddaní poslouchat, vyvolá to obvykle nepořádek, síla a vůle přestanou být v souladu a stát upadá v despotismus nebo anarchii. Jestliže je v každém

¹ Například benátskému kolegiu se dává jméno serenissime prince, i když se ho dříve nezúčastní.

poměru jen jedna střední uměrná, je ve státě možná jen jedna dobrá vláda. Protože však poměry národa může změnit tisíc událostí, mohou být různé vlády dobré pro různé národy, ale i pro týž národ, ovšem v různých dobách.

Ve snaze znázornit co nejlépe různé vztahy, které se mohou mezi těmito dvěma extrémami vyskytnout, vezmu jako příklad poměru počet obyvatel, který se dá dobře vyjádřit.

Předpokládejme tedy, že se stát skládá z deseti tisíc občanů. Jestliže je třeba dívat se na suveréna jen kolektivně a jako na těleso, ale na každého soukromníka jako na poddaného je třeba hledět jako na jedince, pak se má suverén k poddanému jako deset tisíc k jedné, což znamená, že každý člen státu má pro sebe jen desetitisíci díl svrchované moci, ačkoli je jí cele podroben. Bude-li národ tvořit sto tisíc lidí, stav poddaných se nezmění. Každý bude zase podroben svrchované moci, jenom jeho hlas, snížený na stotisícinu, bude mít desetkrát méně vlivu. Poddaný tedy zůstává ve stále stejné situaci, pouze poměr suveréna se zvětšuje úměrně s růstem počtu občanů. Z toho plyne, že čím více se stát zvětšuje, tím více se zmenšuje svoboda.

Říkám-li, že se poměr zvětšuje, rozumím tím, že se vzdaluje od rovnosti. Takže čím větší je poměr v pojetí geometrií, tím je ho méně v obecném pojetí: podle prvního pojetí se poměr, chápaný podle množství, měří podle udavatele, podle druhého pojetí se poměr, chápaný podle totožnosti, hodnotí podle podobnosti.

Tedy čím méně se zvláštní vůle shodují s vůlí obecnou, to znamená mravy se zákony, tím více se má zvětšit zdrcující síla. Aby tedy vláda byla dobrá, musí být tím silnější, čím je národ početnější.

Na druhé straně ovšem platí, že čím více moci má mít vláda, aby udržela na uzdě lid, tím více moci má mít i suverén, aby udržel na uzdě vládu,

neboť zvětšení státu dává deponitáři veřejné moci více svodů a prostředků k zneužití jeho moci. Nemluvíme zde o moci absolutní, ale o poměrné moci různých částí státu.

Z tohoto dvojnásobného vztahu plyne, že úměra mezi suverénem, knížetem a lidem není nijak libovolným pojmem, ale nutným důsledkem přirozené povahy státního tělesa. Že, je-li jeden z krajních členů, totiž lid, jako poddaný, pevně dán a vyjádřen jednotkou, pak vždy, když se dvojnásobný poměr zvětší nebo zmenší, stejně se zvětší nebo zmenší poměr jednoduchý, a proto se změní i střední člen. Z toho je vidět, že neexistuje jediná a absolutní ústava vlády, ale že může být tolik vlád různé povahy, kolik je různých států, pokud jde o velikost.

Kdyby někdo chtěl tuto soustavu zesměšnit a řekl by, že k tomu, aby se našla tato střední úměrná a aby se utvořilo vládní těleso, se podle mě musí určit jen druhá odmocnina počtu obyvatel, odpověděl bych mu, že tento počet zde беру jen jako příklad, že vztahy, o nichž mluvím, se neměří jen podle počtu lidí, ale obyčejně podle souhrnu dějů, který se skládá z množství příčin, že když si na chvíli vypůjčuji geometrické výrazy, abych se vyjádřil méně slovy, přesto vím, že geometrická přesnost o mravních kvantitách neplatí.

Vláda je v malém totéž, co je ve velkém státní těleso, které ji zahrnuje. Je to právnická osoba, vybavená určitými vlastnostmi, činná jako suverén, pasivní jako stát. Může se rozložit ve více jiných podobných vztahů, z čehož vzniká nový poměr, pak ještě jiný poměr v tomto poměru, podle pořadí instancí, až dojdeme k střednímu členu, jež je nedělitelný, to je k jedinému vládnoucímu nebo nejvyššímu úřadu, který si uprostřed této řady můžeme představit jako jednotku mezi řadou zlomků a čísel.

Do tohoto násobení členů se však nebudeme zapletat. Spokojíme se s tím, že budeme na vládu

pohlížet jako na nové těleso ve státě, které je od národa i od suveréna odlišné, ale hraje mezi oběma zprostředkující roli.

Mezi vládou a státem je podstatný rozdíl. Stát existuje sám sebou, ale existence vlády závisí na suverénovi. V tom případě je nebo má být panující vůlí knížete jen obecná nebo zákon, jeho mocí je jen moc veřejná, jež je v něm soustředěna. Jakmile chce učinit nějaký absolutní a nezávislý akt sám ze sebe, počne se svazek celku uvolňovat. Kdyby se stalo, že by zvláštní vůle knížete byla aktivnější, než je vůle suveréna, a že by kníže užíval veřejné moci, která je v jeho rukou, k tomu, aby tuto zvláštní vůli mohl uplatňovat, takže bychom měli takřka dva suverény, jednoho podle práva a druhého ve skutečnosti, okamžitě by společenské sjednocení zmizelo a státní těleso by bylo zničeno.

Abyste však vládní těleso mělo existenci, skutečný život, který by je odlišoval od tělesa státního, aby všechny jeho údy mohly jednat souhlasně a odpovídat účelu, pro který byla vláda zřízena, potřebuje zvláštní já, společnou citlivost všech svých údů, sílu, vlastní vůli, která by směřovala k jeho zachování. Tato zvláštní existence předpokládá shromáždění, rady, rozvažující a rozhodující moc, práva, tituly, výsady, které by náležely výlučně knížeti a které by činily postavení úředníka tím čestnějším, čím je namáhavějším. Nesnáze je ve způsobu, jak zařadit tento podřadný celek v celek hlavní, aby tím, že upevňuje svou ústavu, neporušil ústavu obecnou. Tento menší celek musí vždy rozlišovat svou vlastní moc, určenou ke své vlastní zachově, od moci veřejné, určené k zachování státu. Musí být vždy hotov obětovat vládu pro lid, a nikoli lid pro vládu.

Ostatně i když je umělé vládní těleso dílem jiného umělého tělesa a i když má jaksí jen vypůjčený a podřízený život, může jednat s větší či menší silou nebo rychlostí a těšit se takřka robustnímu zdraví. Může se také od účelu svého zřízení více

či méně uchýlit, aniž se od něho přímo oddálilo. To ovšem záleží na způsobu jeho ustavení.

Ze všech těchto růzností a podle náhodných a zvláštních vztahů, jimiž se stát mění, se rodí různé vztahy k státnímu tělesu. Často se stává, že vláda sama o sobě nejlepší se stane nejneřestnější, když se její vztahy zhorší podle chyb státního tělesa, k němuž náleží.

KAPITOLA II.

O ZÁSADĚ, NA NÍŽ SE ZAKLÁDAJÍ RŮZNÉ VLÁDNÍ FORMY

Abychom vyložili obecnou příčinu těchto rozdílů, musíme zde rozlišit knížete a vládu, tak jako jsme již rozlišili stát a suveréna.

Vládní těleso se může skládat z většího nebo menšího počtu členů. Řekli jsme, že vztah suveréna k poddaným je tím větší, čím je lid početnější, a totéž můžeme říci o vládě v poměru k úředníkům.

Celková moc vlády se nemění, protože je mocí státu. Z toho plyne, že čím více užívá této moci nad svými vlastními členy, tím méně moci jí zbývá k tomu, aby působila na celý národ.

Tedy čím jsou úředníci početnější, tím je vláda slabší. Jelikož je tato zásada základní, musíme dbát na to, abychom ji dobře osvětlili.

V osobnosti úředníka můžeme rozlišovat tři podstatně odlišné vůle: předně vlastní vůli jedince, která směřuje jen k jeho zvláštnímu prospěchu; za druhé společnou vůli úředníků, která se vztahuje jedinečně na prospěch knížete a kterou můžeme nazvat vůlí tělesa, jež je obecná ve vztahu k vládě a zvláštní ve vztahu ke státu, jehož část úřad tvoří; za třetí vůli národa nebo vůli svrchovanou, která

je obecná jak ve vztahu ke státu, chápanému jako celek, tak ve vztahu k vládě, chápané jako část celku.

V dokonalém zákonodárství se má zvláštní nebo osobní vůle rovnat nule a vůle tělesa má být velmi podřízená, protože potom je obecná nebo svrchovaná vůle vždy nejsilnější a řídí všechny ostatní vůle.

Podle přirozeného pořádku jsou naopak tyto různé vůle tím účinnější, čím jsou soustředěnější, takže obecná vůle je vždy nejslabší, vůle tělesa je na druhém místě a vůle zvláštní je první ze všech. Ve vládě je tedy každý člen především sám sebou, potom úředníkem a nakonec občanem; stupňování právě opačné, než jaké žádá společenský řád.

Je-li celá vláda v rukou jediného muže, pak je zvláštní vůle dokonale sloučena s vůlí tělesa a má nejvyšší intenzitu, jaké vůbec může dosáhnout. Protože na stupni moci závisí užívání moci a protože se absolutní moc vlády nemění, je vláda jedince vládou neaktivnější.

Spojíme-li naopak vládu s mocí zákonodárnou, tj. učiníme-li ze suveréna knížete a ze všech občanů samé úředníky, pak vůle tělesa, spojená s vůlí obecnou, nebude mít více účinnosti než vůle obecná a ponechá zvláštní vůli plnou sílu. Vláda, jejíž absolutní moc je stále stejná, dosáhne tedy jen minima své relativní moci nebo výkonnosti.

Tyto vztahy jsou nepopíratelné a potvrzují je ještě další úvahy. Vidíme například, že každý úředník je ve svém tělese výkonnější než každý občan ve svém, že tedy zvláštní vůle má mnohem větší vliv v aktech vlády než v aktech suveréna, protože každý úředník je skoro vždy pověřen nějakou funkcí vlády, ale každý občan, chápán odděleně, žádnou funkci svrchovanosti nemá. Zvětšuje-li se stát, zvětšuje se i jeho skutečná moc, i když neroste v poměru k jeho rozsahu. Když se však jen zbytečně rozmnožují úřady, ale stát zůstává stejný, skutečná moc vlády se tím nezvyšuje, protože je moci státu, jehož míra je stále stejná. Relativní moc

nebo výkonnost vlády se tak zmenšuje, aniž se může zvětšit její absolutní nebo skutečná moc.

Je jisté, že vyřizování záležitostí se zpomaluje, čím více lidí je jím pověřeno, že pro svou přílišnou opatrnost málo spoléháme na štěstí, že necháme uniknout příležitost a že ztrácíme často plody uvažování neustálým uvažováním.

Prokázal jsem tedy, že čím více se úředníci rozmnožují, tím více vláda ochabuje, a že čím je národ početnější, tím menší má být počet vládnoucích. Z toho plyne, že vztah úředníků k vládě má být opačný než vztah poddaných k suverénovi. To znamená, že čím více se stát zvětšuje, tím více se má vláda zúžit, že tedy počet vládnoucích se zmenšuje v poměru k zvětšování národa.

Ostatně mluvím zde jen o poměrné moci vlády, nikoli o její správnosti, neboť platí, že čím je vláda početnější, tím více se vůle tělesa přibližuje vůli obecné, ale pod jediným úředníkem se táž vůle tělesa stává, jak jsem řekl, jen vůlí jednotlivce. Takto na jedné straně ztrácíme to, co můžeme získat na straně druhé, a je uměním zákonodárce, aby dovedl určit bod, kdy moc a vůle vlády, jež jsou vždy v převráceném poměru, se spojují ve vztahu, jenž je pro stát nejvýhodnější.

KAPITOLA III. ROZDĚLENÍ VLÁD

V předchozí kapitole jsme ukázali, proč rozlišujeme různé druhy nebo formy vlády podle počtu členů, kteří ji tvoří. V této kapitole chceme prozkoumat, jak se toto rozdělení děje.

Uloží-li suverén vládu celému národu nebo jeho převážné části, pak je více občanů úředníků než občanů prostých soukromníků. Tuto formu vlády nazýváme demokracií.

Stěsná-li naopak vládu do rukou malého počtu občanů, je více prostých občanů než úředníků. Tato forma vlády se jmenuje aristokracie.

Suverén může také soustředit veškerou vládu v rukou jediného úředníka, od něhož mají svou moc všichni ostatní. Tato třetí forma je nejobecnější a nazývá se monarchií nebo vládou královskou.

Musím poznamenat, že všechny tyto formy — nebo alespoň prvé dvě — mohou mít více podob a že mají značně veliký rozsah. Demokracie může obsáhnout celý národ, ale může se omezit až na polovinu. Aristokracie může pojmut polovinu celého národa, ale může se i libovolně stěsnat až na nejmenší počet občanů. Také královská vláda se může rozdělovat. Sparta měla podle své ústavy vždy dva krále. V římské říši bylo až osm císařů najednou, a přece nelze říci, že byla říše rozdělena. Je tedy vždy možno najít takový bod, v němž se každá vládní forma mísí s jinou. Vidíme, že pod třemi názvy je možné nalézt tolik různých forem vlády, kolik má stát občanů.

Ba ještě více. Může-li se táž vláda po jisté stránce dále dělit na jiné části, z nichž jedna se může spravovat tím a druhá jiným způsobem, může z těchto kombinovaných tří forem vyplývat množství forem smíšených, z nichž je každá násobitelná všemi formami jednoduchými.

O nejlepší vládní formě se ve všech dobách mnoho diskutovalo, ale nepřihlíželo se k tomu, že každá z nich je v určitých případech nejlepší a v jiných případech nejhorší.

Má-li být v různých státech počet nejvyšších úředníků v obráceném poměru k počtu občanů, znamená to, že všeobecně demokratická vláda se hodí pro státy malé, aristokratická pro státy střední a monarchická pro státy veliké. Toto pravidlo plyne přímo ze zásady. Jak ale spočítat okolnosti, které mohou poskytovat výjimky?

KAPITOLA IV.

O DEMOKRACII

Ten, kdo tvoří zákon, ví lépe než kdo jiný, jak se má provádět a vykládat. Ždalo by se tedy, že nejlepší ústavou je taková, kde výkonná moc je spojena s mocí zákonodárnou. Ve skutečnosti však právě to činí tuto vládu po jistých stránkách nedostatečnou: věci, které se mají rozlišovat, se totiž nerozlišují a kníže a suverén, kteří jsou touž osobou, tvoří jen vládu bez vlády.

Není dobré ani to, aby ten, kdo zákony tvoří, je také prováděl, ani to, aby národní celek obracel svou pozornost k zvláštním předmětům na úkor obecných hledisek. Nic není nebezpečnější, než vliv soukromých zájmů na veřejné záležitosti. Zneužívání zákonů vládou je menším zlem než korupce zákonodárce, nevyhnutelný následek soukromých zřetelů. Tehdy se stává každá reforma nemožná, protože je stát porušen ve své podstatě. Národ, který by nikdy nezneužíval vlády, by nezneužíval také nezávislosti. Národ, který by vždy dobře vládl, by nepotřeboval být ovládán.

Bereme-li výraz demokracie v přísném slova smyslu, pak nikdy pravá demokracie neexistovala a nikdy nebude existovat, protože je proti přirozenému řádu, aby velký počet vládl a malý počet byl ovládán. Nemůžeme si představit, že by lid zůstával stále shromážděn a zabýval se veřejnými záležitostmi. Kdyby si však k tomu účelu zřídil výbory, změnila by se nutně forma správy.

Je zásadou, že když jsou funkce vlády rozděleny mezi více úřadů, dříve či později získávají větší moc nejméně početné úřady — kdyby i jen proto, že snadno vyřizují záležitosti, což je samozřejmé.

Ostatně kolik nepadlo sloučitelných věcí tato vláda předpokládá! Za prvé velmi malý stát, kde by bylo snadné shromáždit lid a kde by každý občan snadno mohl znát všechny ostatní. Za druhé

velkou prostotu mravů, která brání tomu, aby záležitosti byly početné a diskuse pichlavé. Za třetí mnoho rovnosti v hodnotech i v majetku, neboť bez ní by rovnoprávnost a rovnost v moci nemohly dlouho trvat. Za čtvrté málo nebo žádný přepych, neboť přepych je buď následkem bohatství, nebo činí bohatství nutným. Přepych kazí bohaté i chudé, jedny majetkem, druhé chtivostí. Prodává vlast změkčilosti a marnivosti a odnímá státu jeho občany, aby je podrobil jedny druhým a všechny veřejnému mínění.

Jeden slavný autor prohlásil ctnost za základ republiky, protože všechny tyto podmínky by se nemohly bez ctnosti udržet. Z nedostatku správného rozlišování se však tomuto skvělému géniu někdy nedostávalo správnosti, jindy jasnosti. Neviděl, že je-li svrchovaná moc všude stejná, má být tato zásada ve všech státech s dobrou ústavou, i když někde více a jinde méně, podle vládní formy.

Dodejme ještě, že žádná vláda nepodléhá tolik občanským válkám a vnitřním zmatkům jako vláda demokratická nebo lidová, protože žádná vláda nesměruje tak silně a tak nepřetržitě k tomu, aby změnila svou formu, žádná nevyžaduje více bdělosti a odvahy, aby se ve své formě udržela. V této ústavě se má občan vyzbrojit silou a vytrvalostí a každý den svého života má v hloubi svého srdce říkat to, co říkal ctnostný vojvoda¹ na polském sněmu: *Malo periculosam libertatem quam quietum servitium.*²

Demokraticky by si mohl vládnout jen národ bohů. Vláda tak dokonalá se nehodí pro lidi.

¹ Vojvoda poznaňský, otec krále Polska.

² Raději svobodu s jejími nebezpečími než klid otroctví.

KAPITOLA V.

O ARISTOKRACII

Máme zde dvě velmi odlišné právnické osoby, totiž vládu a suveréna, a proto i dvě obecné vůle: jednu ve vztahu ke všem občanům, druhou jen ve vztahu ke členům správy. Vláda tudíž může upravovat své vnitřní zřízení podle své libosti, ale k národu může mluvit jen jménem suveréna, tj. jménem národa samotného, na což se nemá nikdy zapomínat.

Prvé společnosti se spravovaly aristokraticky. Hlavy rodin mezi sebou rokovaly o veřejných záležitostech a mladí lidé rádi ustupovali autoritě zkušenosti. Odtud pocházejí jména kněží, starších, senátů, gerontů. Divoši Severní Ameriky se takto spravují dodnes, a můžeme říci, že dobře.

Se vznikem převahy nerovnosti zřízení nad nerovností přirozenou začala se dávat přednost bohatství a moci¹ před věkem a aristokracie se stávala volenou. Když se pak předávala moc z otce na děti spolu s majetkem, čímž vznikaly patricijské rodiny, stávala se vláda dědičnou a mohli jsme vidět i dvacetileté senátory.

Jsou tedy tři druhy aristokracie: přirozená, volená a dědičná. Prvá se hodí jen pro prosté národy, třetí je ze všech vlád nejhorší. Nejlepší je druhá. Je to aristokracie ve vlastním slova smyslu.

Tato aristokracie rozlišuje mezi oběma mocemi a své členy si vybírá, což obojí je nesporně její výhodou. V lidové vládě se všichni občané rodí úředníky, ale aristokracie jejich počet silně omezuje. Občané se také mohou stát úředníky jen volbou,² a proto poctivost, vědomosti, zkušenosti

¹ Je jasné, že slovo *optimates* ve starších pramenech znamená nejlepší, ale nejmocnější.

² Je velmi důležité, aby forma volby úředníků byla upravena zákony, neboť kdyby se ponechala na vůli knížete, nevyhnutelně by se dospělo k dědičné aristokracii, jak se to stalo v republice benátské a bernské. Benátská republika je

a ostatní příčiny toho, že se někomu dává přednost a že je obecně vážen, jsou zárukami, že národ bude řízen moudře.

Kromě toho se pohodlněji konají shromáždění a záležitosti se lépe diskutují a řádněji a pečlivěji se vyřizují. Také vážnost státu vůči cizině se lépe udržuje úctyhodnými senátory než neznámým a pohrdaným davem.

Lze tedy říci, že nejlepším a nepřírozenějším řádem je ten, kdy většině vládnou ti nejmoudřejší. Ovšem musíme si být jisti, že budou nad touto většinou vládnout k jejímu prospěchu, a nikoli ke svému. Nemusí se zbytečně rozmnožovat resorty a dvacet tisíc lidí nemusí konat to, co může dokonce lépe vykonat sto vybraných lidí. Je však třeba poznamenat, že toto těleso má i své zájmy, a proto neřídí veřejnou moc zcela podle obecné vůle, a že jiný nevyhnutelný sklon odnímá zákonům část výkonné moci.

Zvláštní výhoda této aristokracie spočívá v tom, že stát nemusí být tak malý a národ tak prostý a přímý jako v dobré demokracii, a přesto provádění zákonů může sledovat bezprostředně obecnou vůli tak jako tato demokracie. Není však také třeba národa tak velikého, aby se vládnoucí, kteří jsou pak roztroušeni a kteří jej chtějí ovládnout, mohli vydávat za suveréna každý ve svém oboru, a tak se stát nejprve nezávislými a posléze jeho pány.

Aristokracie sice vyžaduje o něco méně ctnosti než vláda lidová, ale zato vyžaduje jiné ctnosti, sobě vlastní, zejména umírněnost od bohatých a uspokojení od chudých. Zdá se totiž, že přísná rovnost by zde byla dokonce nemístná. Vždyť se nezachovávala ani ve Spartě.

Ostatně snáší-li tato forma jistou nerovnost bohatství, je to jistě proto, aby se správa veřejných záležitostí mohla všeobecně svěřit těm, kteří jí

také odedávna státem rozpadlým. Bernská republika se udržuje neobyčejnou moudrostí svého senátu, což je ovšem velmi čestnou, ale také velmi nebezpečnou výjimkou.

snadněji mohou věnovat všechn svůj čas, a nikoli proto, jak tvrdí Aristotelés, aby se bohatým vždy dávala přednost. Je naopak důležité, aby opačná volba občas lidu ukázala, že důvod, proč se jim dává přednost, spočívá více v lidských zásluhách než v bohatství.

KAPITOLA VI.

O MONARCHII

Až dosud jsme se věnovali knížeti jako právníké a hromadné osobě, sjednocené mocí zákonů, jako depozitáři výkonné moci ve státě. Nyní si musíme všimnout fyzické osoby, skutečného člověka, který má ve svých rukou jak výkonnou moc, tak právo nakládat s ní podle zákona. Takovou osobu nazýváme monarchou nebo králem.

Jestliže tedy v jiných správách hromadná bytost představuje jedince, pak v této správě jedinec představuje hromadnou bytost. Zde je abstraktní jednota, jež tvoří podstatu knížete, zároveň jednotou fyzickou, v níž jsou přirozeně sloučeny všechny schopnosti, které zákon s takovou námahou sjednocuje v jednotě abstraktní.

Vůle národa a vůle knížete i veřejná moc státu a zvláštní moc vlády odpovídají tedy téže pohnutce, všechny pružiny stroje jsou v též rukou, vše směřuje k témuž cíli. Není zde protichůdných pohybů, které by se vzájemně rušily, a nelze si představit žádný jiný druh ústavy, kde by menší námaha měla pozoruhodnější výkony. Archimédes, klidně sedící na břehu a bez námahy vytažující na vlny velikou loď, představuje pro mne obratného monarchu, který ze svého kabinetu řídí své rozsáhlé státy a dává vše do pohybu, ač je sám zdánlivě nehybný.

Jestliže není žádné vlády, která by měla více moci, není také žádné vlády, kde by vůle jedince byla mocnější a snadněji by vévodila nad ostatní-

mi. Vše směřuje k témuž cíli. To je pravda. Tento cíl však není nikterak cílem obecného štěstí a sama moc správy se stále obrací na újmu státu.

Králové chtějí být neomezenými, ale marně se jim říká, že nejlepším prostředkem k tomu je získat si lásku svých národů. Tato zásada je velmi krásná a v jistých směrech dokonce velmi pravdivá. U dvorů se tomu však budou na neštěstí vždy vysmívat. Moc, která pochází z lásky národů, je nepochybně největší. Je však nejistá a podmíněná a knížata se s ní nikdy nespokojí. Nejlepší králové chtějí, aby mohli být špatní, když se jim zachce, aniž by přestali být pány. Politický kazatel jim bude marně říkat, že když moc lidu je jejich mocí, má být jejich největším zájmem, aby národ vzkvátal, byl početný a obávaný. Dobře vědí, že to není pravda. Jejich osobním zájmem je především to, aby byl lid slabý, bídný, aby jim nemohl nikdy odporovat. Příznávám, že kdyby poddaní byli vždy dokonale podrobeni, bylo by zájmem knížete, aby byl lid mocný, aby tato moc, která je jeho mocí, jej činila obávaným u jeho sousedů. Jelikož však tento zájem je jen podružný a podřízený a protože oba předpoklady jsou neslučitelné, je přirozené, že knížata vždy dávají přednost zásadě, která je jim nejbezprostředněji užitečnou. To je to, co Samuel dával důrazně na uváženou Hebrejským. To je to, co jasně ukázal Machiavelli. Machiavelli předstíral, že dává naučení králům, ale dal velká ponaučení národům. Machiavelliho Vladař (Kníže) je knihou republikánů.¹

¹ Machiavelli byl čestný muž a dobrý občan, ale protože byl připoután k mediceskému domu, musel, když byla jeho vlast porobena, svoji lásku ke svobodě maskovat. Již sama volba jeho ohavného hrdiny (Cesar Borgia) dává dostatečně najevo jeho tajný záměr. Opačné zásady jeho knihy o vladaři a zásady Rozprav o Titu Liviovi a jeho Dějin Florencie ukazují, že tento veliký politik měl dosud jen povrchní a zkažené čtenáře. Římský dvůr jeho knihu přísně zakázal. Rád tomu věřím, neboť právě jej popisuje nejjasněji. (Poznámka k vydání z roku 1782.)

Již ze všeobecných souvislostí jsme shledali, že monarchie se hodí jen pro velké státy. A shledáme to i tehdy, když ji budeme zkoumat samu o sobě. Čím je veřejná správa početnější, tím více se poměr knížete k poddaným zmenšuje a přibližuje se rovnosti. Tým poměr se zvětšuje, jestliže se poměr členů vlády zmenšuje. Svého maxima tento poměr dosahuje, je-li vláda v rukou jedince. Tehdy je vzdálenost mezi knížetem a lidem příliš veliká a stát postrádá pojídla. K jeho vytvoření je třeba zprostředkujících stavů: mocných knížat, šlechty. To však nevyhovuje malému státu, který naopak všechny tyto hodnoty ničí.

Je-li nesnadné, aby velký stát byl dobře řízen, je ještě nesnadnější, aby byl dobře řízen jediným člověkem. Každý ví, co se přihodí, když má král náměstky.

Monarchická vláda má základní a nevyhnutelnou vadu, která ji vždy bude stavět pod vládu republikánskou. Jde o to, že hlas lidu skoro vždy povýší na první místa jen lidi osvícené a schopné, kteří tato místa zastávají se ctí, kdežto ti, kteří se povznesou v monarchiích, jsou nejčastěji jen malými svárlivci, malými šibaly, malými intrikány, jejichž malé vlohy, které na dvorech povznášejí na velká místa, veřejnosti jasně ukazují jejich neschopnost. Národ se v této volbě mylí mnohem méně než kníže a člověk, který má opravdové zásluhy, je v ministerstvu téměř tak řídkým zjevem, jako hlupec v čele vlády republikánské. Když potom nějakou šťastnou náhodou některý z těchto lidí, kteří jsou k vládě přímo zrozeni, vezme do rukou otěže záležitostí v monarchii, skoro zahubené nad jeho vynalézavostí prostředků a v zemi dochází k nové epoše.

Abý mohl být monarchický stát dobře řízen, měla by být jeho velikost nebo rozloha přiměřená schopnostem toho, kdo vládne. Vládnout je mnohem nesnadnější než dobývat. Máme-li dosta-

tečnou páku, lze otrást světem jedním prstem. K tomu, abychom jej udrželi, je však třeba ramen Herkulových. Ať je stát jen trochu veliký, kníže je skoro vládnoucího příliš malý. A je-li naopak stát pro svého vládnoucího příliš malý, což se stává jen velmi zřídka, je také řízen špatně, protože vládnoucí sleduje jen své velkolepé záměry, zapomíná na zájmy národů, činí národy stejně nešťastnými zneužíváním svých přílišných vloh, jako omezený vládnoucí jejich nedostatečností. Bylo by tedy třeba, aby se za každé vlády království rozšiřovalo nebo zmenšovalo podle schopnosti knížete. Pevné meze a celkem dobrou správu může mít stát, který má senát, protože schopnosti senátu jsou vyrovnanější.

Nejcitelnější závadou vlády jedince je nedostatek souvislé posloupnosti, která v druhých dvou vládách tvoří nepřerušovaný svazek. Když král zemře, je třeba zvolit jiného. Volby však ponechávají nebezpečné přestávky a jsou bouřlivé, mísí se do nich pikle a úplatnost, protože občané nejsou nezištní a neporušení, což ani tato vláda nepřipouští. Je nesnadné, aby ten, komu se stát zaprodal, také nezaprodal stát a neodškodnil se na slabých za peníze, které z něho vynutili mocí. Pod takovou správou se dříve nebo později vše stane prodejným a mír, jemuž se za králů těšíme, je horší než nepořádek mezivládí.

Co se učinilo pro to, aby se těmto zlům zabránilo? Koruny se staly dědičnými v určitých rodinách, zavedl se řád posloupnosti, který zabraňuje všem hádkám při smrti krále. To znamená, že se nahradily nevýhody voleb nevýhodami regentství, a tím se dala přednost zdánlivému klidu před moudrou správou. Raději se riskuje, že se vládnoucími stanou děti, zrůdy nebo blbci, jen aby se předešlo hádáním o volbě dobrých králů. Neuvážilo se však, že když se takto dáváme na pospas rizikům alternativy, stavíme skoro všechny šance proti sobě. Když otec mladého Denyse vytýkal

synovi hanlivý čin a řekl: Dal jsem ti k tomu příklad?, syn velmi rozumně odpověděl: Váš otec ale nebyl králem.

Všechno přispívá k tomu, aby člověk, který byl povznesen vládnout jiným, byl zbaven smyslu pro spravedlnost a rozumu. Mladá knížata se učí umění vládnout. Nezdá se však, že jim tato výchova prospívá. Bylo by lépe, kdyby se nejdříve učili umění poslouchat. Největší králové světa nebyli vychováváni k tomu, aby vládli. Je to vědění, kterého máme tím méně, čím více se mu učíme, a kterého dosáhneme lépe tím, když posloucháme, než tím, když poroučíme. Nam utilissimus idem ac bravissimus bonarum malarum que rerum delectus, cogitare quid aut nolueris sub alio principe, aut volueris.¹

Následkem tohoto nedostatku souvislosti je nestálost královské vlády. Tato vláda se řídí jednou tím a brzy oním plánem, podle povahy knížete, který vládne, nebo podle povahy lidí, kteří vládnou místo něho, a proto nemůže mít dlouho pevný účel ani důsledné vedení. Strídání, které je příčinou toho, že stát poletuje od zásady k zásadě, od projektu k projektu, se u takových vlád, kde kníže je stále týž, nevyskytuje. Všeobecně lze říci, že u dvora je více lstivosti a v senátě více moudrosti, že republiky jdou ke svým cílům podle trvalejších a lépe sledovaných záměrů, ale že každý převrat v ministerstvu způsobí i převrat ve státě, protože společnou zásadou všech ministrů a téměř všech králů je, že ve všem činí pravý opak toho, co činili jejich předchůdci.

Z téže nesouvislosti se vyvozuje rozřešení sofismatu, které je u královských politiků velmi obvyklé: občanskou vládu přirovnávají k vládě v domácnosti a knížete k otci rodiny, i když je

¹ Neboť nejlepším a zároveň nejkratsším způsobem, jak rozoznat, co je dobré a co je špatné, je zeptat se tě, co bys býval chtěl nebo nechtěl, kdyby byl králem někdo jiný nežli ty. (Tacitus, His. I. 16.)

tento blud již vyvrácený, a štědře přikládají tomuto úředníku všechny ctnosti, kterých by měl zapotřebí, vždy předpokládají, že kníže je tím, čím by měl být, a za tohoto předpokladu dávají samozřejmě královské vládě přednost před všemi ostatními, protože je nesporně nejsilnější a protože k tomu, aby byla také nejlepší, jí chybí jen to, aby vůle tělesa byla shodnější s vůlí obecnou.

Je-li však, jak tvrdí Platón¹, rozený král osobností tak řídkou, kolikrát se shodne příroda a šťastná náhoda, aby jej korunovaly? A co můžeme očekávat od těch, kterým se dostává královské výchovy, jež je nutně kazí, když je vychovává k tomu, aby vládlí? Znamená to tedy, že se dopouštíme velkého omylu, směšujeme-li královskou vládu s vládou dobrého krále. Abychom viděli, co je tato vláda sama o sobě, musíme ji pozorovat za panování králů omezených nebo zlých, kteří již takoví přicházejí na trůn nebo je trůn takovými udělá.

Tyto obtíže našim spisovatelům sice neunikly, ale neuvádějí je do rozpaků. Tito spisovatelé nám radí, abychom bez reptání poslouchali. Špatné krále nám dává bůh ve svém hněvu, a proto je musíme snášet jako trest z nebe. Tato řeč je jistě povznášející, ale nevím, nehodí-li se lépe na kazatelnu než do politické knihy. Co říci o lékaři, který slibuje zázraky, ale jeho veškeré umění spočívá v tom, že vyzývá nemocného k trpělivosti? Dobře víme, že musíme špatnou vládu snášet, když ji máme, ale jde o to, jak nalézt vládu dobrou.

KAPITOLA VII.

O VLÁDÁCH SMÍŠENÝCH

Abych řekl pravdu, jednoduchých vlád není. Jediný vládnoucí musí mít podřízené úředníky, lidová vláda musí mít vůdce, a tak v dělbě výkonné

¹ In Civili.

moci vždy existuje odstupňování od velkého počtu k menšímu, i když jednou závisí velký počet na malém a jindy malý na velkém.

Rozdělení je stejné tehdy, když podstatné části jsou ve vzájemné závislosti, jako ve vládě v Anglii, nebo když moc každé části je sice nezávislá, ale nedokonalá jako v Polsku. Tato poslední forma je špatná, protože ve vládě není jednoty a státu chybí pojídlo.

Je lepší vláda jednoduchá nebo smíšená? Tato otázka je mezi politiky velmi přetřásána. Já na ni musím dát stejnou odpověď, kterou jsem dal, když jsem hodnotil jednotlivé formy vlády.

Jednoduchá vláda je sama o sobě nejlepší, a to právě proto, že je jednoduchá. Když však výkonná moc není dost závislá na zákonodárství, tj. když je poměr mezi knížetem a suverénem větší než poměr mezi lidem a knížetem, musí se tato vada poměru napravit tím, že se vláda rozdělí. Potom moc všech jejích částí nad poddanými zůstane stejná, ale jejich rozdělení je všechny dohromady zeslabí vůči suverénovi.

Této nesnázi se předejde také tím, že se zřídí zprostředkující úřady, které obě moci vyvažují, aby udržely jejich vzájemná práva, ale vládu ponechávají v celku. V tom případě nejde o vládu smíšenou, ale o vládu zmírněnou.

Podobnými prostředky můžeme napravit i opačné nevýhody: když je vláda příliš chabá, můžeme ji posílit zřízením tribunálů, což se dělá ve všech demokraciích. V prvním případě se vláda dělí proto, aby se zeslabila, ve druhém případě proto, aby se posílila. Maximum síly nebo slabosti se vyskytuje mezi vládami jednoduchými. Vlady smíšené mají sílu prostřední.

KAPITOLA XI.
O SMRTI STÁTNÍHO
TĚLESA

Takový je přirozený a nevyhnutelný osud i nejlépe ustavených vlád. Zahynula-li Sparta a Řím, který stát může doufat, že bude trvat věčně? Chceme-li tedy, aby zřízení bylo trvalé, nečinme jej věčným. Abychom dosáhli zdaru, nesmíme se snažit o nemožné, nebo si namlouvat, že dáme lidskému dílu trvanlivost, kterou lidské věci nesnášejí.

Státní těleso, stejně jako těleso lidské, začíná umírat při svém zrození a samo v sobě nese příčiny své zkázy. Jedno i druhé však může mít více nebo méně pevnou konstituci, která je schopna zachovat ho delší nebo kratší dobu. Konstituce člověka je dílem přírody, ústava státu je dílem umělým. Svůj život lidé prodloužit nemohou. Mohou ale prodloužit život státu na co nejdelší dobu tím, že mu dají tu nejlepší ústavu, jakou může mít. I nejlépe ustavený stát však zahyne, ale později než jiný, nezpůsobí-li ovšem žádná nepředvídaná nehoda jeho zkázu předčasně.

Princip státního života je ve svrchované moci. Srdcem státu je moc zákonodárná, jeho mozkem, který uvádí v pohyb ostatní části, je moc výkonná. Jedinec může žít i tehdy, když jeho mozek ochrne. Člověk zůstane slabomyslným, ale žije. Jakmile však přestane fungovat srdce, živočich zemře.

Stát se neudrží zákony, ale zákonodárnou mocí. Včerejší zákon dnes již nezavazuje, ale mlčení je tichým souhlasem, takže máme za to, že suverén zákony neustále potvrzuje, když je neodvolává, přestože tak může učinit. Předpokládá se, že vše, co suverén jednou chtěl, chce stále, pokud to ovšem neodvolá.

Proto máme tedy takovou úctu před starými zákony. Musíme věřit, že staré vůle se zachovaly tak dlouho právě proto, že byly výtečné. Kdyby je

suverén neustále nepokládal za blahodárné, byl by je tisíckrát odvolal. Proto jsou zákony v každém dobře ustaveném státě daleky toho, aby zeslábly, ale naopak nabývají stále nové síly, znamení starobylosti je činí každým dnem váženějšími. Všude tam, kde zákony stárnou a slábnou, není již zákonodárné moci a stát již nežije.

KAPITOLA XVI.
O TOM,
ŽE ZŘÍZENÍ VLÁDY
NENÍ SMLOUVOU

Je-li jednou zákonodárná moc dobře ustavena, je třeba stejně dobře ustavit i moc výkonnou, která je přirozeně od ní oddělena a která působí jen jednotlivými úkony, protože je jiné podstaty než moc zákonodárná. Kdyby se stalo, že by suverén jako takový měl výkonnou moc, byly by právo a skutečnost tak pomíchány, že by se již nevědělo, co je zákonem a co ne, a takto zvrhlé státní těleso by brzy bylo kořistí násilí, proti němuž bylo zřízeno.

Protože jsou všichni občané podle společenské smlouvy rovni, mohou všichni rozhodovat o tom, co mají všichni dělat, ale nikdo nemá právo požadovat, aby druhý dělal něco, co nedělá on sám. Ale právě toto právo, které je nevyhnutelné, má-li státní těleso žít a pohybovat se, dává suverén knížeti, když zřizuje vládu.

Mnozí tvrdili, že úkon tohoto zřízení je smlouvou mezi národem a vládci, smlouvou, kterou se stimulují mezi oběma stranami podmínky, za nichž se jeden zavazuje poroučet a druhý poslouchat. Jistě se shodneme v tom, že je to podivný způsob uzavírání smlouvy. Ale podívejme se, zda je tento názor udržitelný.

Nejvyšší moc se nemůže ani pozměnit, ani zci-

zit, aniž by byla zničena. Je tedy nesmyslné a protichůdné, aby si suverén dával nadřízeného.

Kromě toho je jasné, že tato smlouva lidu s těmi a těmi osobami by byla soukromým úkonem, takže by nemohla být ani zákonem, ani aktem svrchovanosti, ale byla by nezákonná.

Vidíme také, že smluvní strany by mezi sebou byly jen pod zákonem přírody a bez jakékoli záruky svého vzájemného závazku, což zcela odporuje občanskému stavu. Vždyť ten, kdo má v ruce moc, je také pánem výkonu. Stejnou cenu by mělo, kdybychom nazvali smlouvou to, když jeden člověk by řekl druhému: Dávám vám všechnen svůj statek pod podmínkou, že mi z něho vrátíte to, co budete chtít.

Ve státě je jen jedna smlouva, totiž smlouva společenská, která každou jinou smlouvu vylučuje, protože není žádné jiné veřejné smlouvy, která by ji neporušovala.

KAPITOLA XVIII. O PROSTŘEDCÍCH, JIMIŽ LZE PŘEDEJÍT UZURPACÍM VLÁDY

Z předchozího výkladu plyne, v souhlase se XVI. kapitolou, že úkon, který ustavuje vládu, není smlouvou, ale zákonem, že deponitáři výkonné moci nejsou pány lidu, ale jeho úředníky, které lid může ustavit i sesadit, kdy se mu zlíbí, že úkolem těchto úředníků není uzavírat smlouvy, ale poslouchat, takže když na sebe berou funkce, které jim stát ukládá, splňují jen svou povinnost občanů, aniž mají jakékoli právo přít se o podmínkách.

Když se tedy stane, že národ zřídí dědičnou vládu, buď monarchickou v jedné rodině, nebo

aristokratickou v jednom stavu občanů, nebere tím na sebe žádný závazek. Je to zatímní forma, kterou dává správě až do té doby, kdy se mu zlíbí nařídit jinak.

Je pravda, že tyto změny jsou vždy nebezpečné a že se má na zřízenou vládu sahat jen tehdy, když se stává neslučitelnou s veřejným blahem. Tato obezřetnost je však politickou zásadou, a ne právním pravidlem, a stát není více vázán ponechat občanskou pravomoc svým vládnoucím, než vojenskou pravomoc svým generálům.

Kromě toho se v podobných případech nelze dost pečlivě starat o všechny požadované formality, aby se odlišil pravidelný a zákonný úkon od spikleneckého zmatku a vůle celého národa od hulákání frakce. Zde je obzvláště třeba přikládat hanlivému skutku jen takovou cenu, kterou mu nelze při vší přísnosti zákona odeprít. Z tohoto závazku plyne pro knížete velká výhoda: může si uchovat svou moc proti lidu, aniž by se dalo říci, že ji uchvátil, protože když se zdá, že jen používá svých práv, může je snadno rozpínat a pod záminkou veřejného klidu zabránit k tomu určeným shromážděním, aby zjednala pořádek. Využítuje tedy ve svůj prospěch ticha, které nedovolí porušit, a nezákonných činů, které dá vykonat, a přitom předstírá souhlas těch, které bázeň umlčela, a potrestá ty, kteří se odváží mluvit. Decemvirové, kteří byli zvoleni nejprve na jeden rok, ale potom byli ponecháni i na další, se pokusili udržet svou moc natrvalo tím, že nedovolovali, aby se shromažďovaly komície. Tímto snadným způsobem uchvátí dříve či později svrchovanou moc všechny vlády světa, obdařené jednou veřejnou mocí.

Předejít nebo oddálit toto neštěstí mohou jen periodická shromáždění, o nichž jsem mluvil shora, zejména nepotřebují-li formálního svolání, neboť pak je kníže nemůže zamezit, aniž se otevřeně projeví jako rušitel zákona a nepřítel státu.

Zahájení těchto shromáždění, jejichž předmě-

tem by bylo jen zachování společenské smlouvy, by se mělo konat vždy dvěma návrhy, o nichž by se hlasovalo odděleně a které by nikdy nebylo možno potlačit.

První: Chce suverén zachovat dosavadní formu vlády?

Druhý: Chce lid ponechat správu vlády těm, kteří jsou jí právě pověřeni?

Předpokládám totiž, a myslím, že jsem to prokázal, že ve státě není žádný základní zákon, který by se nemohl odvolat, že lze odvolat i samu společenskou smlouvu. Vždyť kdyby se všichni občané shromáždili, aby tuto smlouvu za společného souhlasu zrušili, nelze pochybovat o tom, že by byla zákonitě zrušena. Grotius dokonce myslí, že se každý může zříci státu, jehož je členem, a nabyt opět přirozené svobody a svých statků tím, že odejde ze země.¹ Bylo by nesmyslné, aby všichni občané dohromady nemohli udělat to, co může udělat každý z nich odděleně.

¹ Rozumí se samo sebou, že neopouštíme zemi, abychom se vyhnuli své povinnosti a opomíjeli sloužit své vlasti v okamžiku, kdy nás potřebuje. Tehdy by byl útěk zločinný a trestuhodný. Nebylo by to vzdání se, ale dezerce.

INFORMATIVNÍ JMENNÝ PŘEHLED

- Agamemnón* — postava z řecké mytologie — 165
d'Alembert Jean Baptiste Le Rond — 1717–1783, francouzský matematik, fyzik a osvícenský filozof — 16, 20, 41, 160, 228
Alexander Makedonský (Veliký) — 356–323 př. n. l., makedonský král od r. 336 — 50, 203
Andromaché — postava z řecké mytologie — 106
Anete Claude — Rousseauův přítel, manžel paní de Warens — 14
Aristotelés — 384–322 př. n. l., řecký filozof, Platónův žák — 78, 86, 174, 219
Arkesilaos — 315–241 př. n. l., řecký filozof — 58
Bacon Francis — 1561–1626, anglický filozof a politik — 26, 42
Balboa Vasco Nuñez — 1475–1517, španělský dobyvatel — 233
Beaumont Kryštof de — v roce 1762 pařížský arcibiskup, vydal pastýřský list proti Rousseauově Emilovi — 22
Bedřich II. — 1712–1786, pruský král od r. 1740 — 21, 22
Bedřich Jindřich — 1584–1647, princ oranžský — 157
Bodin Jean — 1530–1596, francouzský ekonom a právník, spisovatel — 36, 199, 205, 228
Bonac de — francouzský vyslanec ve Švýcarsku (1. pol. 18. stol.) — 14
Buffon Georges Louis Leclerc de — 1707–1788, francouzský přírodovědec a spisovatel — 148, 160
Caesar Gaius Julius — 100–44 př. n. l., římský státník a vojevůdce — 67, 188
Caligula Gaius Caesar — římský císař 37–41 — 218, 219, 249
Castel abbé — římskokatolický kněz, Rousseauův pařížský přítel — 16, 17
Cato Marcus Porcius Mladší — 95–46 př. n. l., římský státník — 143, 188, 199, 223
Cato Marcus Porcius Starší — 234–149 př. n. l., římský politik a spisovatel — 57
Catullus Gaius Valerius — asi 84 — asi 54 př. n. l., římský básník — 53
Celsius Anders — 1701–1744, švédský fyzik a astronom — 90
Ceres — římská bohyně úrody — 124
Condillac Etienne Bonnot de — 1715–1780, francouzský osvícenský filozof — 97, 147, 160
Cumberland William Augustus de — 1721,–1765 britský princ a generál — 88



JEAN
JACQUES

ROUSSEAU

ROZPRÁVY

NAKLADATELSTVÍ
SVOBODA
PRAHA
1989